

Jak je to s genderovou demokracií v České republice?

20 let od Pekingské akční platformy

**Jak je to s genderovou demokracií
v České republice?**

20 let od Pekingské akční platformy

Předmluva

Publikaci vydává:

Heinrich-Böll-Stiftung e. V.
Opatovická 28, 110 00 Praha 1, Česká republika,
www.cz.boell.org

Grafický design: Kateřina Kubánková
Editorka: Pavla Frýdlová
Fotografie: archiv Jako doma, Marina Grasse, Jitka Kolářová,
Zdeňka Lammelová, Zdeněk Prokop, UN Photo/Milton Grant,
UN Photo/Yao Da Wie, UN Photo/Zheng Yan Hui,
Foto na obálce: UN Photo/Milton Grant

Tisk: Tiskárna WOW spol. s.r.o., Washingtonova 25, Praha 1

První vydání, červen 2015
ISBN: 978-80-260-8258-3

Dílo je zveřejněno pod licencí Creative Commons:

Je povoleno šířit dílo, pokud je uveden autor/ka díla, jen k nekomerčním účelům a bez jakýchkoliv úprav díla.

Tato publikace vznikla za finanční podpory Evropské komise.
Tato publikace vyjadřuje názory autorů/ek a nemůže být v žádném případě považována za stanovisko Evropské komise.

Genderová spravedlnost je podmínkou pro rozvoj společnosti a mírové soužití, odstranění násilí a posílení ekonomického blahobytu. Pouze tam, kde mají ženy rovnoprávný přístup ke vzdělání, do státní správy a k rozhodovacím pozicím, lze prosazovat lidská práva a úspěšně bojovat s chudobou.

Tyto poznatky se staly již před 20 lety základem Pekingské akční platformy, kterou prosadilo silné mezinárodní ženské hnutí a která byla schválena na 4. světové konferenci OSN o ženách. Tato platforma je dodnes celosvětově považována za milník na cestě k ukotvení lidských práv/práv žen.

Přestože se při prosazování rovnoprávnosti žen podařilo dosáhnout v posledních letech pokroku, máme k dosažení genderové spravedlnosti a systematickému odbourávání diskriminace žen bohužel ještě daleko.

20 let po Pekingské akční platformě se nadace Heinrich-Böll-Stiftung celosvětově zabývá následujícími otázkami: Jak se na národní a mezinárodní úrovni změnila společenské podmínky z pohledu genderové demokracie? Jakým

výzvám nyní čelíme v oblasti genderové politiky a postavení žen? Kdo se ještě dnes odvolává na akční platformu, s jakým strategickým zaměřením, s jakými tématy?

Tato publikace reflektuje z pohledu autorek a autorů, v kterých oblastech 20 let po Pekingské akční platformě zaznamenala Česká republika pokrok a proč to v jiných vážne nebo se stav dokonce zhoršuje.

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem autorkám a autorům za cenné příspěvky a editorce Pavle Frýdlové za vynikající a inspirativní spolupráci.

Eva van de Rakt

ředitelka

zastoupení Heinrich-Böll-Stiftung v Praze

6

Pavla Frýdlová
Úvod

10

**Jiřina Šiklová
a Jiřina Voňková**
Pekingská konference očima
jejích účastnic

17

Anna Šabatová
Na přirozený vývoj
nelze spoléhat

19

Alena Wagnerová
Nic se neztrácí tak rychle
jako rovné postavení žen
ve společnosti

23

Eva Ferrarová
Boj s genderovými
stereotypy je pomalý,
ale úspěšný

28

Hana Maříková
Kam jsme došli během
uplynulých dvou desetiletí?

33

Petr Pavlík
Na cestě k genderové rovnosti
jsme stále na počátku

38

Lucia Zachariášová
Často děláme krok dopředu
a dva zpátky

44

Kateřina Jonášová
Genderová demokracie
je u nás v nedohlednu

47

Jana Smiggels Kavková
Ženy zájem o politiku mají

53

**Jitka Poláková,
Zdena Prokopová
a Marie Vavroňová**
Domácí násilí – před 20 lety
téměř nepřijatelný pojem

60

Alexandra Doleželová
Otevřme dveře ženám, které
zatím nebylo slyšet

64

Martina Horváthová
Manushe – romské ženy
mohou být zprostředkovatelkami
změn

67

Džana Nidžar Popović
Migrantky čelí vícenásobné
diskriminaci

72

Martin Řezanka
Pekingská akční platforma
z pohledu statistických dat

Úvod

Před 20 lety, v září 1995 se v Pekingu uskutečnila 4. světová konference OSN o ženách, na níž se sjelo 45 000 účastníků, tedy převážně účastnic. Podobně jako předchozí světové konference žen v Mexico City, Kodani a Nairobi i pekingská konference deklarovala, že pro rozvoj a bezpečnost ve světě je zcela zásadní zajištění plné účasti žen na všech úrovních společnosti, včetně rozhodovacích pozic a přístupu k moci. V Pekingu se však podařilo přijmout deklaraci zcela zásadní, znamenající historický průlom pro práva žen. Tak zvaná Pekingská akční platforma představuje jeden z nejobsáhlejších globálních politických rámců k dosažení cílů genderové rovnosti a posílení postavení žen. Platforma určuje 12 stěžejních kritických oblastí a v každé z nich stanoví základní strategické cíle:

- Ženy a chudoba
- Ženy a vzdělávání
- Ženy a zdraví
- Násilí na ženách
- Ženy a ozbrojené konflikty
- Ženy a hospodářství
- Ženy u moci a v rozhodovacích pozicích
- Institucionální zajištění rovných příležitostí
- Ženy a lidská práva

- Ženy a média
- Ženy a životní prostředí
- Dívky

Pekingskou akční platformu, při jejímž vzniku sehrály zásadní roli nevládní ženské/genderové organizace, podepsaly vlády 189 zemí a zavázaly se tak k jejímu plnění. Komisi OSN pro postavení žen jsou předkládány pravidelné vládní zprávy, pravda, často dost formální. Se svým hodnocením faktického plnění těchto závazků přicházejí i neziskové organizace, bez jejichž systematického tlaku a aktivit by u nás k žádným změnám směřujícím k genderové rovnosti nedošlo.

Dvacet let je důvodem k zamyšlení nad tím, zda a jak se v České republice postavení žen změnilo. Zeptala jsem se několika osobností, které se v otázce ženských práv a rovných příležitostí angažovaly a angažují, ať už na vládní úrovni, ve státní správě, akademické sféře a především v neziskovém sektoru:

Má Pekingská akční platforma dnes ještě svou platnost?

Jak a v čem se změnila situace žen za uplynulých 20 let?

V které oblasti vidíte největší posun a úspěch, a kde největší nedostatky?

Proč Česká republika patří mezi země, u nichž se „genderová propast“ na rozdíl od většiny zemí spíše rozevírá, než zavírá a v žebříčku hodnocení rovnoprávnosti žen spadá stále na nižší a nižší příčky?

Vzhledem k tomu, že se s většinou oslovených z mého působení v ženských neziskových organizacích i publicistice dlouhodobě znám, ochotně přistoupili/ly na rozhovor nebo se sami/ly formou článku zamysleli/ly nad změnami v postavení žen v české společnosti. Patří jim můj velký dík. Výsledkem je tato publikace, která pokrývá široké názorové i věkové spektrum autorek a autorů.

Pavla Frýdlová, květen 2015

Foto: Marina Grasse

Pekingská konference očima jejích účastnic

Jiřina Šiklová získala na jaře 1995 ocenění Žena Evropy za svůj přínos integraci Evropy a vzápětí byla pozvána na konferenci v Pekingu. Jiřina je zvyklá si všude dělat poznámky a v rozhovoru o průběhu světového setkání žen se k nim po dvaceti letech vracela.

Ženy začaly organizovat setkání a konference až ve druhé polovině 20. století. Začalo to v roce 1975 setkáním v Mexico City, pak v Kodani, dále v Nairobi v roce 1985, kde již bylo přítomno 15 000 delegátek různých občanských iniciativ z celého světa. Jakýmsi vyvrcholením se stalo setkání v Pekingu (Beijingu), kde se pod patronací OSN sešli zástupci a zástupkyně vlád a paralelně v blízkém Huairou představitelky ženských nevládních organizací. Pekingská konference měla za cíl připravit platformu pro

změnu postojů a politiky vůči ženám v následujícím století. Cílem a heslem bylo „vidět svět očima žen“. V přípravných materiálech byla konstatována situace žen ve světě, např. že dvě třetiny žen z Afriky jsou negramotné, že i v ekonomicky vyspělých zemích tvoří ženy pouze deset procent členů parlamentu, a jen 6 ze všech tehdy sledovaných 189 států mělo v čele vlády ženu.

Česká republika byla nový stát, s novým státním zřízením, byla chápána jako představitelka zemí, které se oddělily od sovětského impéria. A my, delegátky z těchto zemí, většinou po třech, jen Polek bylo dvacet a já byla sama (plus několik žen ze západní Evropy, Američanek a Kanaďanek, které částečně naši cestu sponzorovaly) jsme putovaly do Číny tzv. Beijing expresse, speciálním vlakem, který startoval v Moskvě, jel přes celou Sibiř, Irkutsk, podél řeky Ussuri a Mongolskem směrem na Peking. Konference pro nás tak nepřímo začala už ve Varšavě, kde se ve vlaku sešla první větší skupina žen ze zemí bývalého sovětského bloku, a hlavně v Moskvě, kde se uskutečnilo velké setkání v parku Poklonnaja Gora a snad nás vzali i na Rudé náměstí. Naše cesta trvala asi 14 dní, během této doby všechny účastnice

– zastoupeny tam byly především ženy z tzv. postsovětských zemí, nedávno se oddělivších od SSSR – měly možnost se setkávat v jednotlivých kupé a jídelních vozech a diskutovat, pustit si i filmy.

Do vlaku přistupovali na různých stanicích novináři a filmaři (někteří přilétali i helikoptéry), dělali rozhovory s přítomnými ženami, na nástupišťích nádraží byla oficiální setkání, která mi tak trochu připomínala vítání delegací na 1. máje. Ale dalo se to přežít, třeba přivítání v Omsku nebo Ulán Bátoru bylo opravdu srdečné, včetně příjezdu delegace mužů na velbloudech a pastevců, doprovázených stády. Z vlaku jsme vždy vystoupily jen do prostoru nádraží, kde jásalí pionýři a místní hudebníci, kteří hodiny a možná i dny čekali, až konečně náš vlak přijede a myslím, že tam čekali dobrovolně. Mysleli to určitě upřímně, náš vlak byl pro ně senzací, příležitostí vidět bílé ženy a prodat výšivky nebo dřevěné solničky či misky na máslo. Sibiř je rozlehlá, tak temnou noc jsem až do té doby nikdy neviděla, ve stále stejné krajině se občas leskly močály, jinak jen kilometry křoví a mechu. Když jsem už desátý den koukala z oken vlaku (jelo se ve dne v noci, mezitím se vystřídalo sedm časových pásem, takže hodinky nebylo možné nijak seřídit) na stále stejnou, do jisté míry velebnou krajinu, tak jsem získala skoro obdiv k Josifu Vissarionovičovi Džugašvilimu, zvanému Stalin, který z těchto končin opakovaně utekl a musel chtít nechtět ujít několik set kilometrů po pražcích, aby se vůbec trefil do Moskvy.

Ve vlaku se především diskutovalo. Musela jsem oprášit ruštinu, protože většina žen byla z postkomunistických zemí a bývalých sovětských republik. Bylo to krátce po rozpadu SSSR a většina těch žen si již tehdy stěžovala, že nyní, když mají opět své národní státy, tak dřívější svoboda žen, přístup ke vzdělání, zejména vysokoškolskému, se znovu omezuje, že sověti jejich

muže „krotili“ a ti by teď chtěli vrátit ženy zpátky do domácností. Takže z hlediska emancipace žen chválily bývalý Sovětský svaz, a to bylo jen čtyři roky po jeho rozpadu! Politika tyto ženy moc nezajímala, spíše ekonomické otázky, a já si uvědomovala, jakou oporou dřívějšího Sovětského svazu ženy byly a jak jsme u nás daleko a daleko před nimi. Až jsem se styděla za naši životní úroveň a za všechno, co považujeme za normální, zatímco ony musí mít k rozvodu souhlas rodičů, většinou je za něj ale celá rodina odsoudí, lékařská péče na mizerné úrovni, je třeba platit i za životně důležité léky, do nemocnice si musí přinést vlastní povlečení postele a někdy i vlastní jídlo atd. Bylo zvláštní, jak v nich stále přetrvával strach nebo nedůvěra. Před svými kolegyněmi často neříkaly to, co řekly poté, když kolegyně odešla třeba na WC. Ze všech postsovětských republik s námi jely vždy dvě, jedna z nějaké neziskovky a druhá třeba z místní správy toho kterého města. A pak ještě měly vládní delegaci, která letěla do Pekingu letadlem, tu ale vůbec neznaly, stejně jako jsem složení té naší neznala ani já.

Z těch nekonečných diskuzí vznikla myšlenka – přišly s ní Polky a východní Němky – ustavit jakousi regionální síť žen střední a východní Evropy a pro začátek sledovat alespoň data, zejména ekonomická, o postavení žen. Navrhla jsem ji nazvat karat, že musíme spojit svoji hodnotu (zlato) s obranou (karate). KARAT Coalition (www.karat.org) funguje pod vedením Polek dodnes. Podobně ve vlaku vznikl nápad mezinárodního projektu Paměť žen (www.womensmemory.net), který o rok později začalo realizovat Gender Studies.

Po bouřlivém přivítání v Pekingu jsme my, zástupkyně nevládních organizací, byly umístěny mimo hlavní město, nebo spíš jeho okrajovou čtvrť, do Huairou, kde pro nás bylo připraveno

ubytování v kolejích budoucí univerzity. Ve vlaku bylo stravování zadarmo – naběračkou do ešusu – a v Pekingu dostala každá žena z postkomunistických zemí nějaké peníze, které mezi sebou vybraly ženy ze západu. Mně a Polkám nedali nic, ale to jsme věděly předem, takže jsem si vezla pár dolarů. Na ubytování a jídlo v Huairou po celou dobu konference tehdy stačilo 10 dolarů, cestování tam i v Pekingu bylo zase zdarma. Vládní delegace byly jinak opečovávány a s nevládními organizacemi se jejich programy trochu míjely. Snad jen jednou jsem se setkala s Jiřinou Voňkovou.

Většina akcí nevládních organizací probíhala na jakémsi obrovském stadionu, kde se konala různá shromáždění, zaměřená na různá témata. Protože jsme tam mohly být jen mezi sebou, prokazovat se legitimací, tak tam panovala opravdu svoboda projevu. Mnohé zápaďačky, pořád ještě s iluzemi o Sovětském svazu, se domnívaly, že takováto svoboda projevu je všude. Většina přednášek, diskuzí a dalších akcí se odehrávala ve velkých stanech, postavených na ploše stadionu a rozdělených podle kontinentů. Protože jsem jako singl nebyla do žádné aktivity zařazena, rotovala jsem mezi stany. Pokud jsem tam potkala některé ženy z vlaku, tak na těchto setkáních mluvily skoro vždy jakoby za všechny a ne již za sebe samotné. Většina diskuzí se točila kolem potratů, domácího násilí, práva na děti po rozvodech, reprodukce, antikoncepce, prostituce a AIDS, práva na vzdělání, občasná mentální anorexie ze strany zápaďaček. Hodně diskuzí bylo zaměřeno na chudobu žen, rozdíly v platech, zastoupení na vedoucích místech apod. Betty Friedan asi jako jediná upozorňovala, že ženy na západě omezují svoje požadavky pouze na požadavky, jaké měli před sto let muži a že při „globalizaci“ dojde k polarizaci bohatých a chudých, že ženy se samy rozdělí na chudé a bohaté a budou říkat, tak když vás manžel

uživí, tak běžte domů a nevykořisťujte další ženy tím, že z nich děláte služky“ – asi v tomto smyslu, přesný citát to samozřejmě není. Zdůrazňovala, že nelze otázky žen redukovat jen na otázky boje proti chudobě.

Nejlépe zorganizované byly lesby, které nerozdělovala národnost, ani lokální spory s odborovým hnutím. Jednotně šly za svými cíli, schopné hned dělat závěry, psát rezoluce, organizovat tiskovky, uspořádaly demonstraci za svoje práva. Iniciativu na jednáních v Huairou převzaly zápaďačky. Prostě tím, že měly u sebe přenosné psací stroje (notbooky ještě nebyly rozšířené), dovezly tam i kopírky a faxy a tak několikrát denně zásobovaly všechna možná média zprávami. Z většiny jednání zformulovaly resumé, které všichni rychle odsouhlasili (taky proto, že bylo v angličtině a ne všechny ženy mu přesně rozuměly) a to se odeslalo jako oficiální závěr vládním delegacím, které jednaly v Pekingu. Byly schopné vytáhnout údaje ze světových statistik, takže diskuze doplňovaly stránkami dodávajícími fakta k projednávanému tématu. Tam jsem si uvědomila, jak mocné je, když někdo má k dispozici techniku a ovládá oficiální jazyk a jak důležitá je přesná formulace. My jsme se to teprve učili. Určitě nezkreslovaly údaje, ani průběh diskuze, ale byly spíše levicové, takže sociálním tématům a diskriminaci i mučení žen v tzv. třetím světě bylo v resumé věnováno více prostoru, než jaký zaujímal v diskuzi. Přesně ovládaly termíny jako gender issues, měly adresáře světových organizací a jejich telefonní čísla, k mému údivu na počítači vytvořily obratem statistický přehled i graf (to, co je dnes běžné, ale před dvaceti lety bylo pro nás novinkou).

Současně většina žen ze západu nechápala historické a geografické souvislosti, Čína, Sovětský svaz i nové Rusko pro ně bylo mnohdy jeden stát. A některé se i domnívaly, že když je někdo

z bývalého SSSR nebo jeho satelitů, tak je určitě komunistka. Snažila jsem se jim to vždy upřesnit poukazováním na Evropu, jaké má mezi sebou rozdíly, ale ne všechny to chápaly. To jim spíš byly bližší problémy Afriky. Jasně jsem si tehdy uvědomila a taky si poznamenala, jak se mění svět i podle toho, kterou jeho část máme na mapě před sebou a co je na prvním místě v atlasu.

O politice jednotlivých zemí se prakticky nemluvalo. Ani ženy z regionu střední a východní Evropy nevedly diskuze o změnách ve svých státech, kritika nebo třeba i chvála politiků tu neoznala, diskutovat o Chruščovovi, Jelcinovi, Gorbačovovi je buď nezajímalo, nebo o tom nechtěly mluvit. O národnostní problematice jsem mluvila jen neoficiálně s jednou Tibeťankou, nikoho tehdy problém Tibetu nezajímal, stejně jako stále ještě probíhající válka na území bývalé Jugoslávie. V soukromých diskuzích na pokojích to bylo trochu jiné, třeba ženy z Bosny líčily, jak se ze Sarajeva dostaly ven tunelem. Zajímalo mě, co si tyto ženy (bylo jich tam asi šest) koupí za peníze, které dostaly od UNDP. Překvapilo mne, že si do města, které bylo pořád ve válečném stavu, kupovaly hedvábné blůzky, šminky, voňavky, lodičky. Já bych na jejich místě asi kupovala teplé ponožky. Ale měly pravdu, důležité bylo podpořit si sebevědomí. Obdivovala jsem je za tento přístup a uvědomila si, jak šťastná jsme země, když u nás došlo k rozdělení států klidnou cestou.

V Číně jsem si taky uvědomila, jaká jsme bohatá země nejen ve srovnání s Asií, ale i z hlediska dalších postkomunistických států a to, o čem se u nás doma tehdy diskutovalo, se mi jeví jako pseudoproblémy. Uvědomila jsem si, že otázky, které řeší ženy v mnoha zemích, byly u nás vyřešeny již v 19. století nebo v první polovině století dvacátého. Ale chceme-li být jako ženy součástí světa, musíme alespoň reflektovat stav mnoha

problémů, které bychom si bez těchto konferencí a požadavků světových organizací třeba ani neuvědomovaly.

Dvacet let, které uplynuly od pekingské konference, je dlouhá doba, řada otázek o postavení žen je dnes pokládána za samozřejmost. Nikdo dnes již nepovažuje statistické údaje o deficitech v postavení žen, nižších platech, nižších penzích atd. za nějaké „nám cizí“ otázky západních feministek“, ale za součást správného hodnocení společnosti. Nikdo dnes nemusí bojovat za to, aby tato tematika byla sledována. Nedostatky máme v postojích veřejnosti vůči ženám migrantkám a ženám z odlišných etnik v naší zemi. Tam panují velké předsudky a naše organizace pro ženy a založené ženami si tyto otázky často nekladou a mnohdy je ani nemají v programu. Jako by to také nebyla otázka žen.

UN Photo / Milton Grant

Jiřina Voňková se zúčastnila pekingské konference v čele vládní delegace.

V roce 1991 jsem nastoupila na Ministerstvo práce a sociálních věcí jako ředitelka odboru sociální politiky a o rok později jsem byla jmenovaná náměstkyní ministra pro oblast legislativní, jako jediná žena náměstkyně ministrů federální vlády. V roce 1993, už po rozdělení Československa, mi přibyl ještě zahraniční odbor a problematika EU. Vzhledem k tomu, že jsem za totality dělala sociální práci, domácí násilí pro mě nebyl neznámý pojem, ale ženskou problematiku jsem musela nastudovat. Prvním krokem tímto směrem byla v roce 1994 společná cesta s poslankyní Jaroslavou Moserovou do Vídně, na přípravnou konferenci pro Peking. Tam jsem se poprvé setkala s termínem „ženská práva jsou lidská práva“.

Do Pekingu jsem jela jako vedoucí vládní delegace, se dvěma asistenty a dvěma ženami z Parlamentu ČR. Naší cestě předcházely velké diskuze, Václav Klaus, tehdejší předseda vlády, o tom nechtěl ani slyšet, účast na světové konferenci žen pokládal za vyhazování peněz. Nevím, kdo ho přesvědčil, že by byla velká ostuda, kdyby na tak významné konferenci nebyla Česká republika zastoupena. Účastnila jsem se plenárních zasedání a moji kolegové pracovali ve výborech. Na základě výstupů z jednotlivých výborů pak vznikl akční program. Ale nebyla jsem na konferenci do konce, náš pobyt byl jen týdenní, důležité bylo přednést referát o postavení žen u nás. Byl to referát velmi smířlivý, s tím, že žádné zásadní problémy u nás v této oblasti nejsou, ženy

mají rovnoprávnost atd. Typické pro tu dobu. Ale už o dva roky později na 4. evropské ministerské konferenci o rovnosti žen a mužů v Istanbulu jsem mluvila jinak. To už se na základě Pekingské akční platformy každé dva roky podávala zpráva do New Yorku a já jsem mohla mluvit o konkrétní situaci, o domácím násilí, o problému neplacení výživného po rozvodu, které ostatně není vyřešeno dodnes, o rozdílech v platech (tehdy přes 30 %), o nízkém zastoupení žen v politice.

Nejbliž mi byla problematika domácího násilí, věnovala jsem se původně trestnímu právu a bylo mi jasné, že v tomto případě před soudem není rovné postavení pachatele a oběti. Situaci jsem popisovala, navrhovala opatření, ale ze strany vlády žádná zpětná vazba neexistovala. Pojem domácí násilí byl pro ně jak červený hadr na krocana, i v parlamentu jsme si od některých mužů museli vyslechnout, proč k nám chceme zavádět takové nesmysly jako zákon na ochranu před domácím násilím, facka přece padne v každém manželství... Ke změně došlo až o řadu let později, kdy jsem už na přípravě a připomínkování zákona o domácím násilí spolupracovala s proFemem a dalšími neziskovkami. Věnuju se té problematice dodnes, teď dokončuji knížku s názvem *Od popírání k potírání*, kde je zahrnut vývoj celé problematiky u nás, včetně posledních právních úprav.

Na přirozený vývoj nelze spoléhat

Ombudsmanka **Anna Šabatová** se celoživotně zabývá ochranou lidských práv, v letech 2008 – 2013 byla předsedkyní Českého helsinského výboru, mluvčí Charty 77.

pokud možno bez jakýchkoli zásahů. Ve veřejné diskuzi tedy převládá názor typický pro osoby, které si pro nedostatek vlastní životní zkušenosti nedokážou představit, že existují společenské normy a mechanismy bránící ženám zapojit se do veřejného života na rovnoprávném základě. Pekingská akční platforma je univerzálním dokumentem, který můžeme brát jako vodítko a inspiraci bez ohledu na to, že je dvacet let stará, a bez ohledu na to, jakým způsobem byly vnímány cíle v době jejího vzniku. Snahy o zlepšení situace žen v kritických oblastech lze nově interpretovat a východiska lze použít jako vodítko i dnes. V oblasti rovnoprávnosti žen a mužů vnímám jako nepatřičná i alibistická srovnávání se zeměmi, které jsou na tom hůř.

Jak a v čem se změnila situace žen u nás za uplynulých 20 let? Kde vidíte největší posun?

Největší posun vnímám v tom, že v České republice dorostla generace, která se o ženských či feministických tématech nebojí hovořit. Na konci 90. let bylo běžné, že ženy, které se účastnily diskuzí, začínaly svoje promluvy ujištěním svých posluchačů a posluchaček, že v žádném případě nejsou feministky. Toto bych nikdy neudělala, ačkoliv jsem s feministickými tématy ve veřejném prostoru vystupovala jen velmi sporadicky.

Má Pekingská akční platforma dnes ještě svou platnost? Byly naplněny její cíle?

Aniž bychom hledali oporu v přesných datech, je jasné, že o naplnění cílů pekingské platformy se budeme ještě nějakou dobu snažit. Jak dlouho to bude trvat, záleží na tom, zda se Česká republika, resp. její politická reprezentace ujme aktivně své role, nebo se bude zaklímat hesly vyzdvihujícími tzv. „přirozený vývoj“

Co pokládáte za největší nedostatek v oblasti, které se věnujete?

Jako veřejná ochránkyně práv se zabývám rovným zacházením a otázkami souvisejícími s diskriminací. Jádro mé činnosti spočívá ve vyřizování podnětů a stížností možných obětí diskriminace. Největší nedostatky však nelze generalizovat na základě přijatých stížností. Problémy, s nimiž se na mě lidé obracejí, je třeba vnímat spíše jako nahodilý vzorek. Nedostávám např. téměř žádné stížnosti romských žen, ačkoliv nevěřím tomu, že by se jednalo o příslušnice skupiny, která nemá žádné problémy. Naopak velmi často čelí dvojímu znevýhodnění – pro svůj etnický původ a pohlaví současně.

Jednu oblast však zmínit mohu. Mnoho stížností, podnětů a různých dotazů se totiž dotýká zabezpečení péče o předškolní děti a děti mladší tří let. V současné době kapacita mateřských škol a obdobných zařízení vůbec nedostačuje. Ačkoliv jsou mateřské školy součástí systému vzdělávání, nedostupnost těchto zařízení, jakož i alternativních zařízení péče o děti omezuje možnosti rodičů vrátit se na pracovní trh. Stížnosti na nedostupnost předškolního vzdělávání, resp. péče o děti přicházejí od žen i mužů.

Proč Česká republika patří mezi země, u nichž se „genderová propast“ na rozdíl od většiny zemí spíše rozevívá, než zavírá a v žebříčku hodnocení rovnoprávnosti žen zaujímá stále nižší a nižší příčky?

Umístění České republiky na žebříčku rovnoprávnosti Světového ekonomického fóra je skutečně rok od roku horší. Podíváme-li se však na výsledek detailněji, zjistíme, že se Česká republika celkově při hodnocení míry rovnoprávnosti nezhoršila. Neučinila ale ani žádný pokrok, na rozdíl od jiných zemí, které nás přeskočily. Špatný výsledek České republiky je dán především velkými mzdovými rozdíly mezi muži a ženami a malým zastoupením žen v politice.

Zastoupení žen ve veřejném prostoru a obzvlášť v politice osobně považuji za nejdůležitější oblast. V tomto ohledu podporuji zavedení kvót. Je třeba zmínit, že „přirozenou cestou“ jsme se v této oblasti dostali za sto let zhruba na míru zastoupení 20 % (někdy je to i horší) a toto číslo se dále nezvyšuje. Významně lepší situace je pouze v zemích, které přistoupily k zavedení kvót. Kvóty považuji za zcela normální a podle mého názoru neporušují žádné demokratické principy. Naopak povedou ke zvýšení zastoupení osob s jinou životní zkušeností, což odpovídá principům zastupitelské demokracie.

Nic se neztrácí tak rychle jako rovné postavení ženy ve společnosti

Alena Wagnerová je česko-německá spisovatelka a publicistka, byla členkou Frauenratu Heinrich-Böll-Stiftung, do České republiky přinesla myšlenku Mateřských center. Její dnes už historickou publikaci *Žena za socialismu – příklad Československo, která vyšla v Německu v roce 1974, připravuje k vydání v českém překladu nakladatelství Slon.*

Dnes patří Česká republika k zemím, které ve světovém žebříčku hodnocení rovnoprávnosti žen zaujímá místo na konci tabulky. Před rokem 1989 tomu ale bylo zcela jinak. Kdyby byl tehdy podobný žebříček existoval, státně socialistické Československo by bylo stálo na jednom z před-

ních míst uskutečněné rovnosti ženy a muže hned někde za Švédskem. Některé české feministky se dodneška nemohou vyrovnat s faktem, že totalitní státy tehdejšího východního bloku byly v uskutečnění rovnoprávnosti v řadě aspektů dál než okolní západní demokracie. Ale taková je i moje osobní zkušenost.

Když jsem v roce 1969 odešla do Německé spolkové republiky, připadalo mi, že jsem se jako žena najednou ocitla v rozvojové zemi, či někde ve třicátých letech u nás, ve světě mé matky a babičky. Jako občanka jsem byla jistě svobodnější v Německu, ale jako žena zcela určitě v tehdeším Československu. V Německé spolkové republice například stálo v zákoně o rodině, který platil až do roku 1977, že žena je oprávněná být zaměstnána jen tehdy, jestliže to není v rozporu s jejími povinnostmi v rodině a manželství. Krátce předtím bylo dle stejného zákona ještě možné, aby manžel vypověděl pracovní místo ženy bez jejího vědomí a svolení. Stejně jako má matka v roce 1924 Němky ještě v 70. letech odcházely ze zaměstnání, když se provdaly, nejpозději při narození prvního dítěte a zůstávaly pak většinou v domácnosti. Ženy starších ročníků zaměstnané v kvalifikovaných povoláních byly ve své většině svobodné – jejich

potenciální životní partneři zůstali na polích druhé světové války. I to pravděpodobně v NSR petrifikovalo představu zaměstnané ženy jako ženy neprovdané. Že ženy během války v mnoha případech za své muže převzaly vedení rodinných podniků, se kupodivu v jejich emancipaci nijak neprojevalo, poválečné období restaurace konzervativních představ o společnosti tuto zkušenost jako společenský fakt potlačilo. Konflikty, které po návratu mužů z války a zajetí v mnoha rodinách z tohoto důvodu vznikaly, byly interpretovány jako „nešťastné manželství“. Stojí snad za zmínku, že když jsem před časem s mým mužem mluvila o tom, jak mne jako emancipovanou ženu mohl v tomto konzervativním společenském kontextu akceptovat, vytanulo mi, že za války jako malý chlapec tak zažíval svou matku, která v otcově nepřítomnosti převzala vedení rodinného obchodu.

Ve společnosti, která ženu definovala její prací v domácnosti, samozřejmě neexistovaly jesle, většina mateřských školek fungovala od devíti do dvanácti, kdy si maminky své děti odvedly domů a uvařily jim oběd, aby je kolem půl třetí ještě tak na hodinku do školky zase přivedly. Jejich personál neměl mimochodem zdaleka tu kvalifikaci jako u nás nebo v NDR.

Vůbec poprvé jsem zakusila, co je to nemít vlastní status a být definována postavením svého muže, jako něčí manželka a ne svéprávný člověk. Při větších finančních transakcích musela mít tehdy žena ještě souhlas muže. A matematika pro dívčí gymnázia měla poloviční rozsah ve srovnání s matematikou pro gymnázia chlapecká, protože ženský mozek přece není pro matematiku uzpůsoben. Tehdy jsem pochopila, co to je být druhým pohlavím. S touto druhoradostí souvisela i role ženy jako sexuálního objektu a jejího těla jako veřejného majetku. To jsem z Československa neznala a cítila to jako

osobní ponížení. Ano, cizí jsem se ve Spolkové republice cítila především jako žena. A z této konfrontace vznikla moje první německy psaná kniha *Žena za socialismu – příklad Československo*, v níž jsem srovnávala postavení ženy v Západním Německu a Československu na počátku sedmdesátých let. Často jsem se tehdy setkávala s tím, že nám ženy na Západě předstih ve společenském postavení žen záviděly.

Moje kniha mohla vyjít i proto, že na konci šedesátých let začalo na Západě vznikat tak zvané druhé ženské hnutí, které si radikálně položilo několik základních otázek, například umělého přerušení těhotenství, tehdy ještě trestného, ale i zaměstnání a odborné kvalifikace žen, a naráželo v konzervativních kruzích na značný odpor. Vykrytalizoval v otázce primární socializace dítěte. Z výsledků výzkumů nejprve amerických psychologů, že děti potřebují pro svůj rozvoj citové zázemí a osobu, která mu je poskytuje, byla ukuta zbraň proti zaměstnanosti matek malých dětí. Kdo tuto de facto protiemancipační hysterickou kampaň nezažil, nebude věřit míře represivity, s jakou v demokratické společnosti byly zaměstnané matky ostrakizovány jako egoistky, které působí nenapravitelné škody v primární socializaci svých dětí, a bylo jim intenzívně očkováno špatné svědomí. U nás tato diskuze proběhla s docela jiným předznamenáním už na počátku šedesátých let. A šlo v ní především o kritiku týdenních jeslí, které byly v některých komunistických představách chápány jako ideální zařízení pro děti. Zdeněk Matějček a řada dalších českých psychologů ovšem zdůrazňovala kvalitu péče o dítě a spokojenost matky jako základního aspektu a rozhodujícího činitele v socializaci dítěte. A právě s těmito českými zkušenostmi jsem se tehdy vrhla do boje proti perzekuci mladých žen a matek svou druhou publikací *Matka – Dítě – Zaměstnání*.

Na konci šedesátých let jsme byli, jak ve vzdělanostní úrovni žen, jejich hospodářské nezávislosti, v zákonu o rodině z roku 1953, důsledně zrovnoprávňujícím obě pohlaví, dlouhou mateřskou dovolenou a dětskými zařízeními o dobrých dvacet let před Německou spolkovou republikou. Během normalizační stagnace u nás a nástupu druhého ženského hnutí na Západě, začala Spolková republika Československo pomalu dohánět. Radikalita, s níž se západní ženské hnutí vymezovalo vůči mužům, mně, socializované v českém tradičním kontextu, v němž emancipace ženy byla součástí emancipace národa, byla často cizí. Sama na sobě jsem ovšem pozorovala, že čím déle v západoněmecké společnosti žiji, i já se radikalizuji. Zřejmým se pro mne jako feministku stalo, že industriální společnost kapitalistického typu pro svou definici člověka jako pracovní síly nemůže osvobození ženy dovršit, protože žena svým potenciálním mateřstvím na pracovní sílu redukovatelná není.

A stejně tak jí klade hranice svým chápáním světa jako suroviny pro tvorbu kapitálu a úzkou definicí práce, znehodnocující celou oblast činností v oblasti péče a reprodukce, které jsou tradičně vykonávány ženami, na práci bezplatnou. Jako přímo školský případ pro to, jak kapitalismus mění společenské postavení ženy, tu může posloužit vývoj v České republice po sametové revoluci 1989. Že se s návratem kapitalismu situace žen zkomplikuje, jsem sice tušila, proto jsem k nám také přinesla myšlenku Mateřských center, kterou se díky setkání s Rut Kolínskou podařilo úspěšně a užitečně realizovat, ale tak hluboký propad toho, co bylo ještě včera samozřejmostí, jsem přece jen nečekala.

Jestliže znárodnění po roce 1948 přineslo jako svůj vedlejší efekt oslabení normativity mužských vzorů jednání a chování, které byly a dosud jsou vázány na vlastnictví výrobních prostředků,

pak jejich návrat do soukromých rukou a hierarchizace dosud egalitární společnosti tyto normativní vzory opět posílil a postavení ženy ve společnosti zhoršil. Jedním z ukazatelů tohoto zhoršení byl i návrat představy ženy jako sexuálního objektu a ženského těla jako veřejného majetku. Ženy, které se významně podílely na aktivitách občanské opozice proti normalizačnímu režimu, stejně jako Charty 77 – mezi mluvčími charty bylo téměř 30 % žen – byly v procesu institucionalizace politických struktur z politického života de facto vytěsněny, a to často sexistickými argumenty.

Jedním důvodem pro tento prudký genderový propad bylo i paušální odmítnutí všeho, co mělo svůj původ v socialistickém období. Protože rovné postavení ženy ve společnosti bylo součástí politického programu socialismu, dopadl i na ně stín opovržení pro všechno socialistické. Někdy se mi zdálo, že muži, snad spíš podvědomě, chápou ženy jako profitérky starého systému, který jim vzal jejich tradiční realizační možnosti, a teď jim to chtějí ukázat.

Někteří političtí činitelé si také představovali, že po pádu socialistického systému se ženy začnou nadšeně hrnout zpět do domácností, stejně jako zemědělci budou jásat nad tím, že znovu s koňmi mohou obdělávat své dva hektary. Důsledkem těchto představ bylo rušení jeslí a školek jako socialistického výmyslu a neřádu. Jejich nedostatek ztěžuje situaci mladých matek dodnes, stejně jako represivní očekávání, jak by se měly chovat.

Ženy samy ovšem tuto novou situaci a její společenský dosah nejprve podcenily, a v tom se projevila i slabost socialistického modelu ženské otázky zaváděného shora, zatímco ženy na Západě musely o realizaci svých požadavků bojovat. České ženy se zase naučily minima-

lizovat nedostatky socialistického programu emancipace a maximalizovat jeho klady, k nimž nesporně patřilo dosud nebývalé otevření veřejného a pracovního prostoru ženám. Dosažená reálná rovnoprávnost ovšem měla svůj protiklad v nedostatečném teoretickém základu, který vedl k překotnému přejímání západních feministických teorií a jejich aplikaci na zcela jinou historickou a společenskou situaci, až tím byl ohrožen sám narrativ české emancipační zkušenosti.

Pekingská konference ustavila otázku rovného postavení ženy ve společnosti jako legitimní celosvětový zájem a součást lidských práv. A v tom je její mimořádný a stále platný význam. Dává ženským organizacím možnost se na ni odvolávat a dožadovat se u svých vlád splnění cílů, na nichž se shodlo 189 zemí. Dvanáct požadavků pekingské platformy se tím ovšem zároveň stalo součástí cílů politických institucí a daných mocenských struktur. A tím jsou dány i hranice řešitelnosti určitých bodů platformy. Jestliže se například přes letité úsilí řady vládních i nevládních organizací nepodařilo vyřešit jeden z důležitých bodů platformy, problém chudoby žen (a nejen žen), ale nůžky mezi bohatými a chudými se naproti tomu rok od roku stále víc rozevírají, nezbyvá nám než položit si otázku, zda tyto rozdíly nejsou imanentní součástí neoliberálního kapitalismu, a tedy v jeho rámci neřešitelné.

Současné Německo je dnes v řešení rovného postavení žen jistě dál než Česká republika, jako by se do jisté míry poučilo i z tradic bývalé NDR, například budováním dětských zařízení pro všechny děti ve věku od tří let. Ve své podstatě ovšem v tomto současném „emancipačním boomu“ jde o přizpůsobení ženské biografie biografii mužské, a ne o základní obrát v pohledu na svět a jeho humanizaci, jak o to usilovalo druhé ženské hnutí. Příznačně se

zde také nemluví o ženě, ale o jejím humánním kapitálu, který přece nemůže zůstat nevytěžen. Jistě, úsilí o rovné příležitosti je důležitým aspektem postavení ženy ve společnosti. Pro její osvobození ovšem nestačí, jestliže její bezplatná práce v domácnosti je nahrazena vykořisťováním v pracovním procesu a její prekarizací v oblasti nedostatečně placených služeb, jak se s tím denně setkáváme třeba u pokladen při nákupu v supermarketu.

Boj s genderovými stereotypy je pomalý

Eva Ferrarová je koordinátorkou problematiky rovnosti žen a mužů v resortu Ministerstva vnitra ČR. V Itálii, kde žila dvacet let, byla aktivně zapojena do ženského hnutí.

Pekingská akční platforma platí i dnes a to i přesto, že její cíle nebyly naplněny. Je vždy dobré, když jsou stanoveny cíle, abychom věděli, kam chceme směřovat a stanovení cílů nám také umožňuje průběžnou kontrolu jejich plnění, tudíž víme, kde jsme a čeho jsme dosáhli a čeho ne. Můžeme se pak zaměřit na ty oblasti, kde zaostáváme a více na ně působit.

Já si tu situaci včera a dnes srovnávám často. Když jsem se po dvaceti letech v Itálii v roce 1994 vrátila do Čech, tak jsem byla dost zdě-

šená tím, že se tady o postavení žen nemluvílo a jaké tu převládaly genderové stereotypy. Vzpomínám si, jak známé ženské osobnosti vždy zdůrazňovaly, že ony nejsou feministky, jako kdyby to byla nějaká nadávka. Pak jsem četla velmi zajímavý článek o tom, že averze proti feminismu byla u nás silně živena za minulého režimu, který měl jako motto spojení žen a mužů v bitvě proti kapitalismu a nechtěl, aby existovaly jiné skupiny zaměřené na své sebeurčení. Doba se sice změnila, změnily se hodnoty, způsob života, ale strach z feminismu a obecně boje za ženská práva u nás bohužel stále ještě přežívá. Myslím si, že musíme bojovat hlavně proti genderovým stereotypům, které už od doby kamenné jsou stále tytéž a nic na tom nezměnil vynález kola, kamenných staveb, lety do vesmíru, práce žen a podobně.

V Itálii to bylo trochu jiné. Je pravda, že tam stereotypy vztahující se k rolím žen a mužů jsou ještě více zakořeněné a posílené katolickou církví, z druhé strany ale členství v EU přispělo k tomu, že jsou Italové alespoň navenek korektní a snaží se omezovat své šovinistické vidění světa. U nás tato korektnost pořád ještě nefunguje, ale myslím, že až budeme v EU ještě dalších deset let, budeme na tom podstatně lépe.

V každém případě musím říci, že právě to, co jsem prožila v Itálii, a já jsem žila v jižní Itálii, mě přitáhlo k feministickým hnutím, jejichž cíle mě zaujaly natolik, že jsem se tomuto tématu po návratu do České republiky věnovala do té míry, až jsem získala doktorandský titul Ph.D. za svou práci na téma: Gender, moc a kultura.

Myslím, že u nás se situace v oblasti genderové rovnosti vyvíjí sice pomalu a jakoby s rozpaky, ale přesto lze říci, že jsme některých cílů dosáhli, konkrétně mám na mysli pozvolnou změnu v myšlení lidí a následně zvýšení počtu žen v politice a na pozicích, kde se rozhoduje. Je pravda, že zde pořád ještě platí horizontální segregace, ženy jsou zaměstnány ve vedoucích funkcích v těch sektorech, které se týkají sociálních věcí, vzdělávání a chtěla jsem říci i zdravotnictví, což ale není pravda, protože ve vedoucích funkcích ve zdravotnictví najdeme převážně muže. Nicméně si myslím, že boj s genderovými stereotypy je sice obtížný, ale úspěšný. A od toho se, podle mého názoru, odvíjí to ostatní.

Když jsme v roce 2007 s Lindou Sokačovou z Gender Studies oslovily ředitele a ředitelky krajských úřadů, abychom zjistily, zda vůbec a jaký mají názor na rovnost žen a mužů, tak výsledek byl opravdu žalostný. Někteří neodpověděli vůbec a ti, co odpověděli, tak povětšinou napsali, že nemají na takové nesmysly čas, že rovnost žen a mužů není pro veřejnou správu důležitá. Podívám-li se dnes na soutěž Úřad roku „Půl na půl“ – respekt k rovným příležitostem, kterou jsme vymyslely právě na základě těch negativních odpovědí z krajských úřadů, tak musím říci, že kraje se soutěže každoročně zúčastňují, některé kraje se tématu rovnosti žen a mužů opravdu věnují aktivně a efektivně, například krajské úřady kraje Vysočina, Jihomoravského, Zlínského a Královéhradeckého prošly genderovými audity, mají své projekty zaměřené

na genderovou rovnost, mají své školky, přijímají opatření zacílená na sladování rodinného a osobního a pracovního života a je to pro ně normální. Situace se tedy zlepšuje, sice pomalu, ale jde to a to je důležité. V této souvislosti mě paradoxně těší, že veřejná správa je ve srovnání se soukromou sférou konzervativní, protože ta opatření, která už byla přijata, pravděpodobně nikdo nezruší.

Zásadním momentem byl náš vstup do EU, protože jsme se museli zavázat k přijetí tzv. *acquis communautaire* a tím pádem jsme pak třeba se zpožděním (viz Služební zákon nebo Antidiskriminační zákon) museli své sliby plnit a začít se zabývat i otázkou rovnosti žen a mužů na různých úrovních. Nedělám si iluze o tom, co by se tu v tomto směru dělo, kdybychom do EU bývali nevstoupili.

Pomalou měnou přístupu k genderovým stereotypům, pozitivní je také, že se otázka rovnosti žen začala diverzifikovat, tj. společnost si uvědomila, že existují různé skupiny žen s různými potřebami. Bylo by třeba, aby naše politické zastoupení začalo vážně uvažovat o zavedení kvót. Kvóty jsou dočasné opatření, které by pomohlo tomu, aby bylo více žen v politice i ve vedoucích funkcích. V Itálii bylo období, kdy byly kvóty zavedeny a na kandidátkách politických stran muselo být rovné zastoupení žen a mužů a to zipovým systémem – nikoli jako u nás, kdy některé strany sice mají stanoven povinný podíl žen, ale ty jsou často až v druhé polovině kandidátek. Kromě strany zelených, která jako jediná to má dobře ošetřené. V Itálii se tehdy bouřili politici i občané s tím, že to není demokratický princip a podobné argumenty, ale kvóty prostě byly nastaveny a do politiky a to i vrcholné politiky se dostala spousta žen, které v ní už zůstaly. A italská veřejnost i politické strany si zvykly, že tam ženy patří. Kvóty již dávno v Itá-

lii nejsou, ale v šestnáctičlenné vládě je sedm ministryň. Kdyby Itálie nebyla v EU, nebyly by kvóty nikdy zavedeny a ženy by se do politiky vůbec nedostaly.

Kromě kvót bych byla pro zavedení povinného genderového rozpočtování na úrovni státu, státních institucí i samosprávy. Genderové rozpočtování je podle mého názoru zásadní součástí gender mainstreamingu a je nutné, aby stát a jeho instituce hospodařily s vědomím, jaké dopady veřejné rozpočty mají na ženy a na muže. Je to běžné v Rakousku, kde se v roce 2010 změnila dokonce v tomto smyslu ústava, je to běžné i v Německu, Francii, o skandinávských státech ani nemluvě. Ochota genderově rozpočtovat pochopitelně souvisí se zastoupením žen v politice, protože pokud je politika pouze nebo převážně o mužích, tak genderové rozpočtování nemá obvykle žádnou politickou podporu.

Myslím, že se u nás ženy stále ještě málo umějí prosazovat. Přitom je jasné, že většina mužů, kteří jsou v rozhodovacích pozicích a nejen těch, rovnost žen a mužů prosazovat nebude, ženy musí být v tomto směru samy aktivní a iniciativní. K tomu, aby se ženy prosadit mohly, je však třeba změnit myšlení lidí. A z hlediska konkrétních opatření je třeba zavést veškerou možnou podporu sladování rodinného, osobního a pracovního života. Mám na mysli jesle, školky, podpůrná opatření pro ty, kdo pečují o osobu blízkou a podobně. Například ve skandinávských zemích neexistují večerní zasedání parlamentu nebo politických reprezentací samospráv. Politici a političky zasedají jen přes den a také nepracují přes víkend. To je jistě genderově velice korektní a většina našich političek by to určitě uvítala.

Jako problém vidím i to, že u nás nejsou ženy schopné se koalizovat napříč politickým spektrem, což brání tomu, aby prosazovaly taková

opatření, která podporují vyrovnání šancí. I média podle mého názoru nepracují tak, jak by měla, hodně novinářů otázku rovnosti žen a mužů neřeší a v horším případě se ji snaží znevažovat. Nedávno jsem četla v Právu na první stránce titulek „Domácí násilí – oběťmi nejsou jen ženy“. Na začátku článku bylo sice uvedeno, že domácí násilí páchají ve více než 80 % případů muži, ale pak byly dost nevybíravým způsobem uvedeny čtyři případy násilí na mužích.

Velmi negativně zapůsobily středněpravicové vlády a bývalý prezident Klaus s důrazem na volnou ruku trhu podle logiky „silnější vítězí“ a tím pádem dovedli náš stát do situace, kdy peníze jsou důležitější než člověk a než práva různých skupin, které ještě rovnosti nedosáhly, jako právě ženy.

UN Photo / Yao Da Wei

Kam jsme došli na cestě genderové rovnosti během uplynulých desetiletí?

Hana Maříková se genderové problematice v sociologii věnuje od začátku 90. let, od roku 1995 pracuje v oddělení Gender a sociologie SOÚ AV ČR, je autorkou a spoluautorkou řady publikací, článků, výzkumných projektů.

Dvacet let, které uběhlo od 4. konference OSN o ženách, vyvolává otázku, nakolik se od té doby změnilo postavení žen v naší společnosti. Protože se jedná o otázku příliš komplexní, zaměřím se jen na některé ze sociálních nerovností z veřejné a soukromé sféry, které se týkají životů mnohých žen.

Zeslabují se nerovnosti ve sféře veřejné?

Do výchozí pozice žen v české společnosti v polovině 90. let se promítly jak nerovnosti z období státního socialismu, tak nově se vynořující a ustanovující nerovnosti transformačního období. V období před rokem 1989 ženy v naší společnosti nedosáhly přes deklarovanou rovnost pohlaví stejného (či srovnatelného) postavení s muži ve veřejném, natož v soukromém životě.

V Národním shromáždění tvořily ženy v průměru jen 23 %. Vezmeme-li v úvahu, že tehdejší „parlament“ byl fakticky slabou politickou institucí (neboť skutečná moc byla soustředěna ve vnitřních kruzích komunistické strany, kde jednoznačně dominovali muži), režimní politická moc žen byla tedy spíše iluzorní než reálná. Také režimně opoziční disent reprezentoval mužskou arénu, neboť to byli téměř výlučně muži, kdo formulovali tzv. anti-politiku vůči státu, zatímco ženy tvořily hlavně nutné zázemí pro tuto činnost, která ale byla méně viditelná a méně uznávaná.

Ani na trhu práce nebyla pozice žen rovná pozici mužů. Pracovní síla zde byla však silně segregována podle pohlaví a segmentovaná podle příslušnosti k výrobnímu či nevýrobnímu odvětví.

Ženy pracovaly v odlišných povoláních než muži, vykonávaly tedy nestejnou práci a tato práce byla méně finančně honorována (navzdory výrazné mzdové a platové nivelizaci). Pokud muži a ženy vykonávali stejnou profesi, prosadily se nerovnosti ve složité vnitřní struktuře horizontálních a vertikálních pozic jednotlivých povolání či profesí – zejména těch vysokoškolských – v neprospěch žen. Feminizace celých odvětví či oborů ekonomiky pak vedla k poklesu prestiže jak povolání, tak celých odvětví národní ekonomiky.

Přes nerovné postavení žen v tehdejší společnosti se výkon placené práce stal pro ženskou populaci normou a obsahem jejich života. Pracovat pro mnohé ženy znamenalo udržet finančně nejen určitý životní standard své rodiny založený na dvou příjmech, ale i svůj vlastní. Placená práce představovala pro ženy prostředek finanční nezávislosti na partnerovi, což jim dovoľovalo opustit partnerské vztahy, když jim nevyhovovaly, a umožňoval jim ekonomicky „přežít“, když byly bez manžela či partnera.

Změna společenského uspořádání po roce 1989 s sebou přinesla nejen změnu politickou, ale také změnu ekonomickou a sociální. V každodenních životech lidí byly nejvíce a nejdříve pocítovány změny v oblasti ekonomické, konkrétně na trhu práce, kde ekonomickou regulaci a systém sociálních jistot nahradila tzv. volná soutěž a volný pohyb pracovních sil. Zaměstnanost lidí sice přestala být povinná, zato se stala pro většinu lidí nutností pro zabezpečení prostředků pro každodenní život. Ženy i muži se pak znovu setkali s jevem nezaměstnanosti, který některé / někteří z nás znali většinou už jen z vyprávění. Zviditelnila se chudoba ve společnosti, znovu se objevilo bezdomovectví, mám-li uvést ty nejvíce hmatatelné a viditelné sociální jevy, které v různém rozsahu a intenzitě začaly ovlivňovat životy žen a mužů po roce 1989.

Dlouhodobě je v naší společnosti evidovaná nižší zaměstnanost žen než mužů (ještě na počátku roku 2015 činil rozdíl v zaměstnanosti těchto dvou skupin přes 16 procentních bodů), i když se mnohé ženy dokázaly přizpůsobit novým podmínkám a změnám na trhu práce a nacházet si práci zejména v rozvíjejícím se sektoru služeb. Paradoxně se tak ale ženská pracovní síla dostala z větší části na sekundární trh práce, který se oproti tomu primárnímu vyznačuje nižší jistotou placené práce i nižšími sociálními jistotami spjatými s jejím výkonem, tzv. negativní flexibilitou a nízkými výdělky.

Nezaměstnaností jsou pak nejvíce ohroženy absolventky škol bez praxe ve věku do 25 let, dále ženy ve věku nad 50 let a matky pečující o předškolní děti. V České republice byl donedávna v rámci zemí EU evidován největší rozdíl mezi zaměstnaností žen (ve věkové kategorii 20-49 let) majících alespoň jedno dítě ve věku do 6 let a zaměstnaností žen nemajících děti v tomto věku. V uplynulém desetiletí tvořil tento rozdíl v ženské populaci kolem 40 procentních bodů, po roce 2010 se dostal mírně pod tuto hranici. Dostupnost zařízení pro péči o děti (zejména do 3 a v posledních letech také do 6 let) se nachází hluboko pod průměrem EU. V porovnání s jinými evropskými zeměmi se u nás také poměrně málo využívá flexibilních forem práce, kdy oba tyto vlivy výrazně omezují možnosti matek pracovat na trhu práce. Provedené výzkumné studie potvrzují, že ženy se ve sféře placené práce setkávají s diskriminací z důvodu svého pohlaví (či přesněji genderu) zejména, mají-li malé děti.

Stále přetrvávají velké rozdíly v odměňování žen a mužů. Z hlediska rozdílů jejich průměrných mezd patří Česká republika opět k zemím pohybujícím se nad průměrem EU. Třebaže od roku 1989 se tento rozdíl snížil o více než 10 procentních bodů, činí stále kolem 20 % za situace, kdy

rozdíl mezi délkou průměrné odpracované týdenní doby mezi muži a ženami zpravidla nepřekročí 4 hodiny (ve prospěch mužů). Nejvyšší rozdíly v průměrných příjmech jsou přitom zaznamenány u vysokoškolské populace navzdory tomu, že ženy s vysokoškolským vzděláním převažují mezi absolventy a absolventkami vysokých škol a v roce 2014 tvořily kolem 61 % z nich. Ženy dlouhodobě zauímají méně často než muži nejvíce finančně honorovaná povolání a pozice, jako například zákonodárců / zákonodárkyň, vysokých úředníků / úřednic a ministerských pracovníků / pracovnic (kde 74 % tvoří muži). Menší podíl zaměstnaných žen než mužů (3,1 % oproti 6,7 %) zauímá manažerské pozice. Podle databáze manažerů (a vlastně i manažerek) velkých českých firem se však podíl žen na manažerských pozicích v uplynulých letech přece jen zvyšuje (v roce 2009 činil 22 %, o pět let později již 30 %). Je však možné, že ženy představovaly pro tyto firmy možnou záchranu v období krize pro svůj vzdělanostní a kvalifikační potenciál při zpravidla nižším finančním ohodnocení jejich práce. Ženská pracovní síla se tak stává pro firmy výhodnou mimo jiné i proto, že je více loajální v porovnání s tou mužskou a přitom je dostatečně kvalifikovaná a v nejednom případě nadprůměrně výkonná.

Není náhoda, že v období krize došlo k nárůstu žen samostatně výdělečně činných. Zejména matky s malými dětmi nezřídka volí podnikání právě proto, aby byly schopné skloubit péči o dítě s výkonem placené práce, i když by raději daly přednost placenému zaměstnání, pokud by byla dostupná zařízení péče o děti spolu s flexibilními formami práce.

Co se událo s genderem v soukromé sféře?

Genderové nerovnosti ze sféry placené práce se přelévají do sféry soukromí a naopak. Česká republika patří v rámci Evropy k zemím s rela-

tivně silně zakořeněnými genderovými stereotypy o rozdělení rolí žen a mužů v rodině, silné jsou rovněž stereotypní názory ohledně dopadu zaměstnanosti matek na děti a rodinu. Tento typ postojů a náhledu lidí na míru zapojení, angažovanosti a odpovědnosti žen (a mužů) ve sféře soukromí nikterak nepřispívá k posílení postavení žen ve společnosti, kde se společenská prestiž jedinců a jejich faktická společenská moc odvíjí od jimi zastávané pozice ve sféře veřejné.

Sledujeme-li životy žen ve sféře soukromí z generační perspektivy, pak je zřejmé, že životní dráhy současné generace mladých žen se neodvíjejí v intencích předchozích generací. Pokud se ženy vůbec stávají matkami, pak v pozdějším věku a mají menší počet dětí než generace žen před nimi. Dnešní mladé ženy méně často než jejich matky uzavírají manželství a častěji rodí děti mimo tuto instituci. Určitá část ženské populace se více než jejich matky orientuje na kariéru. V této souvislosti se nicméně vynořuje otázka, nakolik ženy dnes kopírují mužské modely práce a kariéry a do jaké míry jsou schopné vytvářet si své vlastní? Pokud dnes některé ženy zůstávají z různých příčin celoživotně bezdětné nebo žijí jako singles, pokud ženy s malými dětmi jsou i nadále na trhu práce znevýhodněné, pokud matky v jednorodičovských rodinách čelí genderovým nerovnostem na trhu práce i v soukromí, pokud se bezplatná práce pro druhé ženám nezapočítává a nezhodnocuje v období, kdy pobírají důchod, pak je třeba se ptát, jakou daň vlastně ženy platí za biologickou a sociální reprodukci společnosti, zda tato daň není pro ženy příliš vysoká a proč náklady těchto reprodukcí mají nést převážně či výlučně ony?

Výsledky mnohých domácích studií nás pak přesvědčují o tom, že ženy vykonávají většinu pečovatelských aktivit v rodinách, kdy pečují

o děti či jiné závislé členy rodiny, a dokonce se od nich i nadále zcela samozřejmě očekává, že pečovatelskou práci ve společnosti odvedou právě ony. Rovněž data týkající se výkonu domácích prací nenaznačují, že by se podíl mužů na každodenních rutinních a časově náročných domácích pracích výrazně zvyšoval. Určité snížení rozdílu mezi muži a ženami při výkonu domácích prací lze pak připisat spíše na vrub snížení participace žen v této oblasti než nárůstu participace mužů. Pokud je ve dvourodičovských rodinách se závislými dětmi dosahována vyrovnanější dělba domácích prací a péče, pak to bývá díky zapojení dalších pracovních sil do jejich výkonu, ať už se jedná o prarodičovskou generaci nebo o najímání třetí osoby coby hospodyně (či chůvy), kdy se často jedná o migrantky. Případná genderová rovnost v rámci partnerského páru je tak dosahována na úkor reprodukce genderových nerovností v širší společnosti, kdy určité typy činností ze sféry soukromí jsou přesouvány zcela bezplatně na bedra starší generace žen (v rámci mezigeneračního kontraktu) nebo na bedra marginalizované a zároveň levné ženské pracovní síly. Nicméně ženy často nadále vykonávají dvě směny a mají oproti mužům mnohem méně volného času na své koníčky, zájmy či přátele.

V kontextu nerovností žen na trhu práce ve vztahu ke sféře soukromí pak nepřekvapí, že ženská populace žije v chudobě častěji než populace mužská. Podle mezinárodního srovnání v roce 2012 bylo pod hranicí chudoby v České republice více žen (16,9 %) než mužů (13,7 %). Ženy zažívají chudobu ve stáří, resp. převažují výrazně nad muži ve věkové kategorii nad 65 let (14,5 % ku 5,5 %). Zde se tak kombinuje fakt, že žijí déle než muži s tím, že celoživotně dosahují v průměru nižších příjmů v porovnání s muži (dlouhodobý rozdíl v důchodech žen a mužů činí 18 % v neprospěch žen).

Největší procento domácností ohrožených chudobou tvoří z hlediska skladby domácností jednorodičovské rodiny s alespoň jedním závislým dítětem do věku 26 let (27,8 %). Počet matek samoživitelek přitom mnohonásobně převyšuje počet otců samoživitelů a tyto ženy musí často čelit mnoha různým překážkám, které dohromady vytváří poměrně velké znevýhodnění v mnoha oblastech každodenního života. Matky žijící zcela samy s dítětem či dětmi jsou pak podle provedených studií znevýhodněné na trhu práce, protože bývají méně časově flexibilní, nemohou vykonávat tak často, jak by si přály, práci, která by byla dobře finančně ohodnocená či lukrativní, i když pro ni mají dostatečnou úroveň vzdělání a potřebnou kvalifikaci. V porovnání s ostatními matkami pracuje víc matek samoživitelek na plný úvazek a méně často na úvazek částečný.

Samoživitelky jsou ve výrazné nevýhodě při hledání pracovních míst. Pro zaměstnavatele je totiž často negativním signálem skutečnost, že se o dítě starají pouze ony, tudíž u nich dopředu předpokládají větší míru absencí a menší flexibilitu, pokud jde o přesčasy, i když tomu realizovaná praxe nemusí odpovídat. Ženy samoživitelky často pobírají velice nízké výživné na své děti, pokud je vůbec dostávají. Muži samoživitelé pak zdaleka netrpí takovou finanční tísní jako ženy, setkávají se s větší podporou okolí, které chápe jejich situaci jako nestandardní a nezřídka k nim vzhlíží s obdivem. Sólo matky pak nenacházejí velkou oporu v institucích veřejné péče o děti v předškolním věku, kterých je nedostatek za situace, kdy ty soukromé jsou pro ně finančně neúnosné. Diskutabilní je také jejich podpora ze strany státu skrze různé, zpravidla finančně nedostatečné dávky. Podporu a pomoc jsou tyto matky nuceny hledat v příbuzenských sítích, které ale nemusí být vždy fungující a dostatečně podpůrné.

Kde se nacházíme?

Ženy během uplynulých 20 let sice prošly po dlouhé, klikaté cestě, kde zmírňování genderových nerovností mezi muži a ženami (například v některých dimenzích fungování trhu práce) se nicméně kombinuje s jejich přetrváváním (viz politika, domácí sféra) nebo dokonce zesilováním (viz chudoba žen). Některé skupiny žen na této cestě získaly více než jiné, což podtrhuje nerovnoměrnost proměny genderových vztahů a nerovností také uvnitř skupiny žen, nejen mezi skupinami mužů a žen jako celku. Současná generace mladých žen sice předstihla muže z hlediska úrovně vzdělání, přesto tomuto faktu neodpovídá sociální postavení a společenská prestiž jich samotných, ani žen jako celku. Nekoresponduje s ním ani reálná politická a ekonomická moc žen, ani jejich možnosti ovlivňovat svět kolem sebe v určitých rovinách společenského života.

Určitou naději (pro genderovou změnu) může skýtat současná generace mladých žen, pokud v nynějším společenském systému nebude usilovat jen o kosmetické změny konzervující ve svém důsledku status quo, nýbrž o hlubší systémovou změnu směrem k rovnější a spravedlivější společnosti pro ženy i jiné minority a marginalizované společenské skupiny.

Pekingská akční platforma: Česká republika je stále na začátku

Petr Pavlík, pedagog
Katedry genderových studií
Fakulty humanitních studií
UK, předseda Výboru pro
institucionální zabezpečení
rovných příležitostí žen a mužů
při Úřadu vlády.

Není pochyb o tom, že přijetí Pekingské akční platformy v roce 1995 bylo důležitým krokem na cestě k genderové rovnosti v celosvětovém měřítku. Ačkoliv od té doby již uplynulo dlouhých dvacet let, neztratil tento dokument nic na své aktuálnosti, mimo jiné proto, že nám stále připomíná, jak málo jednotlivé vlády udělaly pro její naplnění. To platí dvojnásobně o České republice,

kteří k tomuto závazku přistoupila s formálností sobě vlastní. Výsledkem je stále se zhoršující postavení v rámci žebříčku rovnosti žen a mužů Světového ekonomického fóra (The Global Gender Gap Report), kde jsme spadli z 53. místa v roce 2006 na výmluvné 96. místo v roce 2014. Jsme tak například pořádný kousek od Burundi (17. místo) či Mosambiku (27. místo).

Jakkoliv nelichotivé, umístění ve zmíněném žebříčku však pochopitelně vyjadřuje jen velmi neúplně komplexitu prosazování genderové rovnosti. Zároveň zakrývá reálné úsilí reálných lidí ve státní správě, v neziskovém sektoru i v byznysu, kteří se navzdory více či méně okatému nezájmu vrcholných politiků snaží o zlepšení společenského postavení žen. Především díky jejich neutuchající energii se přece jen podařila řada věcí a byl položen základ pro budoucí pozitivní změny. Nicméně celkově je třeba konstatovat, že postavení žen v České republice se v porovnání s postavením mužů za uplynulých 20 let spíše zhoršilo.

Nikdo se jistě nechce vracet před listopad 89. Všichni dnes nepochybně máme více svobody a většina z nás se snad má lépe, ale nelze nevidět, že někteří jsou svobodnější než jiné. Stručně

řečeno, z polistopadových změn mnohem více profitovali muži než ženy. Výrazně se například zvětšily platové rozdíly mezi ženami a muži, na privatizaci státního majetku vydělali především muži, poměr zastoupení žen a mužů ve vedoucích a řídicích pozicích se změnil v neprospěch žen a politika se výrazně maskulinizovala. Jinými slovy, muži si mocensky polepšili na úkor žen. Zároveň byla již od začátku devadesátých let patrná snaha různými způsoby diskreditovat feminismus jako legitimní hnutí za práva žen. I z tohoto důvodu neměly první neziskové organizace s feministickým zaměřením (Gender Studies, proFem atd.) partnera na straně státu a na svou činnost musely hledat zdroje v zahraničí.

Všechny zmíněné změny probíhaly prakticky bez povšimnutí pravicových vlád až do roku 1998, kdy začal být aktuální vstup České republiky do Evropské unie. Byl to Vladimír Špidla, kdo z pozice místopředsedy vlády a ministra práce a sociálních věcí poprvé otevřel otázku genderové rovnosti a položil základy institucionálního mechanismu pro její prosazování. Poměrně záhy bylo zřízeno oddělení na Ministerstvu práce a sociálních věcí (MPSV), které mělo tuto agendu v gesci (dále Oddělení, 1999), a byla ustavena Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů (dále Rada, 2001). Prosazování genderové rovnosti na úrovni vlády mělo svá světlejší i problematičtější období. Po rozmachu na začátku nového milénia přišel přibližně od roku 2006 patrný útlum činnosti Rady i Oddělení, který souvisel s jejich stěhováním z MPSV na Úřad vlády a zase zpět. V současnosti je opět patrné oživení jejich činnosti a aktivizace celého institucionálního mechanismu pro podporu genderové rovnosti. To neznamená, že lidé, kteří ji prosazují v rámci státní správy, v uplynulých letech složili ruce do klína, ale jejich práce byla výrazně ztížena nezájmem či dokonce aktivním odporem jejich nadřízených.

Podobně se měnily i podmínky pro činnost relevantních neziskových organizací, které asi nejvýznamněji souvisely s přísunem financí z Evropských strukturálních fondů (ESF). Ty neměly jen pozitivní efekty ve smyslu dočasného zajištění existence neziskových organizací a financování některých jejich progresivních snah, ale přinesly i negativnější aspekty jako například směřování úsilí neziskového sektoru do několika úzkých agend preferovaných donátory (především sladování osobního a pracovního života a nerovnosti na trhu práce). Široká paleta dalších důležitých témat (politika, kultura, ageismus atd.) není financována a tudíž zhusta ani řešena. ESF také přinesly konkurenci mezi neziskovými organizacemi, zápas o zdroje, i jejich výraznou profesionalizaci ve smyslu přejímání byznysových modelů pro vnitřní fungování, které jsou v nemalé tenzi s jejich feministickým étosem.

Hodnocení posunů a úspěchů na poli genderové rovnosti za posledních dvacet let tedy není triviální záležitost. Ačkoliv je nutné konstatovat, že celkově se postavení žen v porovnání s muži v řadě aspektů objektivně zhoršilo, zároveň se samotné téma genderové rovnosti dostalo na společenskou agendu, což vůbec není samozřejmost. Média, stát, podnikatelská sféra a někdy i politici se dnes nemohou dost dobře vyhnout otázce rovnosti žen a mužů a občas dokonce cítí potřebu něco v této oblasti dělat. Vznikla také celá řada neziskových organizací, které se jí aktivně věnují, a v rámci státu a některých krajů existují instituce (či jednotlivci), které jsou pověřeny prosazováním rovnosti žen a mužů.

Asi největší posun je přitom patrný v oblasti násilí na ženách a především domácího násilí. Dříve neviditelné téma je dnes díky dlouhodobému úsilí neziskového sektoru etablované jako významný společenský problém, vlády přijímají Národní akční plány prevence domácího násilí,

vznikla legislativa, která zlepšuje postavení žen, jež čelí domácímu násilí, jsou školeni relevantní aktéři (policisté, lékaři, sociální pracovníci atd.) a existuje podpůrná síť, na kterou se ženy mohou obrátit o pomoc atd. Přestože je stále co zlepšovat, pozitivní posun nelze přehlédnout.

Mezi úspěchy nemohu nezařadit etablování genderových studií na akademické půdě nejen proto, že vědění je moc, ale především proto, že dnes z univerzit odcházejí do praxe lidé s uceleným vzděláním v genderové problematice. Potkáváme je ve státní a regionální správě, v neziskovém sektoru i v byznysu, kde postupně mění vnímání genderových nerovností.

V jiných oblastech je však těžké dělat jednoznačné závěry. Například vývoj postavení žen na pracovním trhu dosud závisí především na vývoji ekonomiky a je otázkou, nakolik jej ovlivňují všechny ty stamilióny vynakládané na rovné příležitosti žen a mužů z ESF. Zde přitom pomímám aktivity řady (ne)ziskových organizací s minimální genderovou expertízou a zájmem o skutečné zlepšování postavení žen, které se snaží dostat k dotacím z ESF. V jiných oblastech, jako je například věda, se angažují velmi aktivní aktérky, ale praktické dopady jejich činnosti jsou zatím spíše skromné, protože ti, kdo rozhodují, ji vesměs ignorují. Toto je podle mne také největší problém dnešní doby.

V řídicích a rozhodovacích pozicích jsou vesměs muži, které genderová rovnost nezajímá, pokud jí aktivně nebrání. Nejhorší, protože nejdůležitější, je situace v politice. Drtivá většina vrcholných politiků všech parlamentních stran (čest výjimkám jako Michaela Marksová-Tominová či Jiří Dienstbier) se genderovým nerovnostem věnuje přinejlepším pouze rétoricky. Zpravidla si uvědomují, že je nemohou rovnou odmítnout jako nesmysl, či si z nich dělat veřejně legraci, jak

mají ve zvyku činit v soukromí, protože v Evropské unii se podobné buranství nenosí. Zároveň však nehnu ani prstem pro zlepšení situace. Jak se eufemisticky říká, chybí politická vůle.

V podnikatelské sféře je situace velmi podobná, ačkoliv zde je možné registrovat jisté posuny, především u velkých nadnárodních společností. Hrstka z nich si uvědomuje dopady výzkumů ukazujících, že (genderová) diverzita koreluje se ziskovostí, a začínají vyvíjet aktivity směrem k jejímu prosazování. Jsou to však spíše první vlaštovky, než výrazný trend.

Vysvětlení nelichotivého umístění České republiky v různých žebříčcích měřících genderovou rovnost je proto nasnadě. Bez aktivního zapojení těch, kdo v naší společnosti rozhodují, především mužů, lze jen těžko očekávat výrazné zlepšení současného stavu. V tomto ohledu je však zatím málo důvodů k optimismu.

Foto: Marina Grasse

Často děláme krok dopředu a dva zpátky

Právníčka **Lucia Zachariášová** pracuje pátým rokem v Oddělení rovnosti žen a mužů při Úřadu vlády ČR, které od začátku roku 2014 také vede. Náš rozhovor se uskutečnil po jejím návratu z březnového zasedání Komise OSN pro postavení žen, nejvyššího celosvětového orgánu pro rovnoprávné postavení žen.

Pekingská akční platforma představuje komplexní a dosud nepřekonaný mezinárodní standard v oblasti podpory práv žen a genderové rovnosti a je stále uznávána jako stěžejní dokument v této oblasti. Před 20 lety se v Pekingu podařilo vyjednat velice ambiciózní dokument.

Na nedávném 59. zasedání Komise OSN pro postavení žen nám jedna z tehdejších účastnic jednání o pekingské platformě velmi emocionálně líčila průběh vzniku deklarace, jak se až ve čtyři hodiny k ránu posledního dne konference, 15. září 1995, podařilo dojednat její poslední otevřené body. Vyjednávání takovýchto dokumentů probíhá často celé týdny, než všichni dospějí k nějakému kompromisnímu znění, s nímž všechny státy souhlasí. Obávám se, že dnes by k takové dohodě jako před 20 lety nedošlo. Možná i to je jeden z důvodů, proč se velké celosvětové konference žen nekonají. A je to taky důvod, proč má pekingská platforma stále platnost.

Komise OSN pro postavení žen pravidelně každý rok v březnu reviduje plnění pekingské platformy a dalších mezinárodních dokumentů v oblasti genderové rovnosti. Zasedání této komise se účastní v hlavním programu vládní delegace a paralelně probíhá program pro neziskové organizace. Poslední dobou je zejména ze strany UN Women doporučováno, aby vlády do svých delegací zahrnovaly i zástupkyně nevládních organizací, ty se pak se mohou účastnit i uzavřených neformálních jednání před přijetím závěrů. A tak letos v naší delegaci byla i Martina Horváthová

ze Slova 21, která představila situaci romské menšiny u nás a aktivity ženské romské skupiny Manushe. Loni s námi třeba jela Jana Smiggels Kavková.

Letošní zasedání nepřijalo žádné oficiální závěry ke specifickému tématu jako běžně v jiných letech. Hlavním výstupem vtěleným do společné deklarace zůstává silný apel na naplňování závazků Pekingské deklarace a akční platformy, ke kterým se státy přihlásily již v roce 1995. Vyjednávaly se metody práce a její procesy, třeba právě v bodech, kde se mluvilo o zapojení nevládních organizací na participaci práce Komise, ale ve vystoupení zástupců či zástupkyň některých států zazněly spíše odmítavé postoje k většímu otevření Komise neziskovému sektoru. Druhý týden jednání je zpravidla víc zaměřen expertně a soustřeďuje se na několik oblastí, které nebývají tolik zdůrazňované. Letos to byly otázky odpovědnosti mužů a chlapců za dosažení genderové rovnosti, potřeba sběru statistických dat, které nám mohou ukázat skutečný obrázek o situaci žen a mužů ve společnosti a také téma postavení žen z marginalizovaných skupin.

Sledujete problematiku postavení žen necelých deset let, z toho pět let z Oddělení rovnosti žen a mužů při Úřadu vlády ČR. V kterých oblastech naplňování pekingské platformy vidíte výrazný posun a kde největší nedostatek?

Pekingská platforma zdaleka nebyla naplněna, protože vývoj není zcela kontinuální, mnohdy se cyklicky vracíme tam, kde jsme už jednou byli. Dost často děláme krok dopředu a dva zpátky. Nedůsledné uchopení celé problematiky, její marginalizace a dlouhodobé neřešení některých palčivých témat se projevilo v nevalném postavení České republiky v mnoha mezinárodních srovnáních a žebříčcích zabývajících se rovností žen a mužů. Špatně jsme na tom v eko-

nomické soběstačnosti žen, respektive v celé ekonomické oblasti: rozdíly v odměňování žen a mužů, celá oblast slaďování soukromého a pracovního života a následně špatná zaměstnatel-nost matek malých dětí, rozdíl ve výši důchodů. Druhou oblastí, kde výrazně zaostáváme, je malé zastoupení žen v rozhodovacích pozicích, i když tady je v poslední době dost velký tlak to změnit. K posunu jistě došlo v oblasti domácího násilí, máme odpovídající zákony, vznikl už druhý Akční plán prevence domácího násilí, letos navíc s důrazem i na další formy genderově podmíněného násilí. Zato nemáme stále podepsanou Istanbulskou úmluvu. Násilí na ženách je bohužel stále ještě chápáno spíš ve smyslu znásilnění v parku, chybí tu osvěta, že znásilnění tohoto typu je marginální, k násilí na ženách dochází úplně jinak a například otevřené sexualizované zobrazování žen v reklamě i v médiích s tím úzce souvisí.

Jaké změny se uskutečnily z hlediska institucionálního zabezpečení problematiky rovnosti žen a mužů?

Pekingská platforma jednoznačně rozběhla určitý pohyb i v České republice, i když s jistým zpožděním. Až v roce 1998 byly přijaty první Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti žen a mužů, které byly následně každoročně aktualizovány a monitorovány. Do loňského roku to byl jediný institucionální mechanismus, jak naplňovat rovnost žen a mužů na vládní úrovni. Pravděpodobně by k podobnému mechanismu vláda dospěla tak jako tak, například při našem vstupu do EU, ale pekingská konference sehrála v tomto směru podstatnou roli. Je třeba říct, že úkoly těchto tak zvaných Priorit byly plněny trochu nahodile a často pouze formálně, nebyla kontinuita, nebyl stanoven dlouhodobý cíl, hodně záleželo na dané politické prezentaci i náladě ve společnosti a ke skutečné podpoře rovnosti žen a mužů to příliš nevedlo.

Důležitým mezníkem byl ale i tak rok 2001, kdy byla zřízena Rada pro rovnost žen a mužů, za Topolánkovy vlády přejmenovaná na Radu pro rovné příležitosti žen a mužů. Podstatné bylo i ustavení koordinátorek a koordinátorů rovnosti žen a mužů, tzv. gender focal pointů, na jednotlivých ministerstvech v roce 2005. I když dodnes jsou pro tyto pozice vyhrazeny jen poloviční úvazky, jsou už alespoň lépe zastoupeny odborníci na genderovou problematiku a v každém resortu byly zřízeny i odpovídající pracovní skupiny. Některé resorty ale stále ještě mají v této oblasti co dohánět. V letech 2008 – 2009 byly při Radě vlády zřízeny poradní výbory: pro institucionální zabezpečení rovných příležitostí žen a mužů, pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách, pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice a rozhodovacích pozicích, pro sladění pracovního, soukromého a rodinného života a nově máme pracovní skupinu muži a rovnost žen a mužů a pracovní skupinu k porodnictví. Práce těchto výborů a pracovních skupin se účastní zástupci a zástupkyně ústředních orgánů státní správy, neziskového sektoru, akademické obce, sociálních partnerů a občanské společnosti.

Nejpodstatnější aktuální změnou je skutečnost, že nová vláda ve svém programovém prohlášení specificky deklarovala vůli se agendou rovnosti žen a mužů zabývat a z jejich kroků je možné vysledovat, že jí připisuje větší význam, než tomu bylo v období vlád minulých. Poté, co za Nečasovy vlády byla celá agenda přesunuta z Úřadu vlády na MPSV (ačkoliv se ani zdaleka nejedná o agendu výhradně pouze v gesci tohoto resortu), došlo k jejímu zpětnému přesunu a začlenění pod ministra pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu. To jí prospělo nejen symbolicky.

Zásadní změnou je **Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020**, přijatá vládou v listopadu loňského

roku. Je to dokument, který nám dlouho chyběl – první strategický dokument přijatý na delší období, celou agendu rámuje a stanoví konkrétní cíle, jichž má být do roku 2020 dosaženo v osmi strategických oblastech a pěti horizontálních strategických prioritách. Jedná se především o institucionální zabezpečení rovnosti žen a mužů, vyrovnané zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích, sladění pracovního, soukromého a rodinného života, postavení žen a mužů na trhu práce či rovnost žen a mužů ve znalostní společnosti. Mezi cíle Strategie patří snížení rozdílu v odměňování žen a mužů na průměr EU, zabezpečení kapacit předškolních zařízení péče o děti na úrovni tzv. Barcelonských cílů (zajištění míst v předškolních zařízeních pro 33 % dětí do 3 let a 90 % dětí nad 3 roky) i dosažení minimálně 40 % míry zastoupení žen v rozhodovacích pozicích ve veřejné i soukromé sféře.

Nicméně roční Priority a jejich vyhodnocování zůstanou zachovány a budou konkretizovány na základě cílů Strategie. Začali jsme revidovat i důležitý sběr statistických dat, abychom vůbec věděli, kam se posouváme. Chybí nám třeba údaje o obětech násilí, nejsou vedeny statistiky o počtu starostek a starostů v šesti tisících obcích v ČR. Chybí i srovnatelné statistiky z oblasti porodnictví apod. Možná ty statistiky existují, ale nejsou zveřejňovány.

V poslední době jsme také zpracovali metodiku hodnocení dopadů na rovnost žen a mužů. V současném jednání vlády je uvedeno, že pokud předkládáte do vlády materiál, který se týká fyzických osob, tak v něm musí být zhodnocen dopad na rovnost žen a mužů. Nezisková organizace Otevřená společnost zpracovala materiál, který je jakýmsi návodem pro resorty a konkrétní pracovníky a pracovnice v nich, aby věděli, jak se k tomuto požadavku postavit, aby toto hodnocení fungovalo a bylo důsledněji prováděno.

Gender mainstreaming je potřeba mít neustále na mysli a stále jej připomínat. Snažíme se udělat maximum pro to, aby se přetrvávající situace nerovného postavení žen výrazněji zlepšila a Česká republika se již dále nepropadala v žebříčcích mezinárodních srovnání hlouběji a hlouběji.

Foto: Marina Grasse

Genderová demokracie je u nás v nedohlednu

Kateřina Jonášová,
publicistka, vydavatelka,
zastupitelka v obci Nižbor,
se neúnavně věnuje rozvoji
občanské společnosti, ať už
v oblasti řešení domácího
násilí, zapojení žen do
politiky, proměnou přístupu
ke vzdělávání dětí či jiné,
alternativní žurnalistiky.

Pekingská konference pro mě představuje silný symbol. Tolik fantastických žen na jednom místě! Tolik spojené energie! A tolik nesplněných oprávněných požadavků, tolik deziluze a vyhoření. Často myslím na hlavní představitelky českého feminismu z doby před dvaceti lety, kterou jsem sama prožívala po boku Saši Lienau, Miluš Kotišové, Jany Hradilkové, Jiřiny Šiklové, Pavly Frýdlové, nesmírně inspirativních veřejných, politických žen, které jsem s jistotou viděla za pár let, až společnost dospěje, ve vládě. Kde a jak je slyšet jejich hlas dnes? Bohužel jen ojedinele. Jejich zkušenosti a životní filosofie není využívána. Genderová demokracie se všemi jejími ideály je v nedohlednu. Pekingskou akční platformu vnímám tedy skrze tyto ženy. A cítím velkou společnou únavu. Únavu z věčného vysvětlování stokrát vysvětleného, z dobývání stále týčž pozic. Únavu, kterou je třeba stále znovu a znovu zahánět a přetírat na ohnivo vírou, nadosobní motivací a trpělivostí.

Zásadní změnu vidím v oblasti veřejného vnímání problému domácího násilí, za což jsem velmi vděčná neziskovkám jako proFem, Rosa a Bílý kruh bezpečí. Vnímám posun také v tom, s čím jsme si v devadesátých letech nevěděly rady, protože byla téměř vyhubena – v ženské

solidaritě. Vznikající ženské kruhy, ženské firmy, ženské projekty, kongresy a centra jsou výsledkem skutečného posilování ženského prvku ve společnosti. Ženy hledají své pevné jádro a já věřím, že už nebude trvat dlouho a najdou ho.

Jako novinářka se věnuji mediální krajině a sleduji s obavami vývoj v této oblasti. Na mém osobním příkladu je tento vývoj zřejmý. Na Fakultě sociálních věd jsem se v rámci svého odborného zájmu zabývala historickým náhledem na ženskou žurnalistiku (analýza ženské rubriky Národních listů pod vedením Mileny Jesenské, monografie meziválečného feministického časopisu manželů Ziegloserových Ženský obzor). Po škole jsem v roce 2000 nastoupila do velkého vydavatelského domu a tvořila jeden z prvních internetových časopisů pro ženy a internet tehdy chápala jako nadějný prostor genderové svobody. V roce 2005 jsem v Lidových novinách jako jediná žena psala pravidelný sloupek Úhel pohledu (obstarávala jsem středy, mí kolegyně zbytek týdne). Měla jsem možnost a také jsem to dělala, nabízet čtenářům a čtenářkám můj – tedy ženský – pohled na svět, jak také žánr dle mé interpretace vyžadoval. Těch dopisů čtenářů, které právě tento můj ženský styl vyváděl z míry a znepokojoval! Těch debat o tom, co to je ženský jazyk a ženská novinářka! Po roce byla rubrika zrušena z finančních důvodů, pro noviny bylo neúnosné platit nám autorský honorář. Začala jsem cítit, že běžná česká média nejsou prostorem, kam bych se vešla se svým názorovým zázemím.

S kolegyněmi z proFemu jsme tedy zformulovaly projektový záměr Genderové informační a tiskové agentury gitA. GitA fungovala tři intenzivní a dva návazné roky. Přinesla ochutnávku genderově vyváženého zpravodajství, nabourávala mediální rutiny ve smyslu otázek po původu informací, po subjektivitě objektivit, po klamu

zavedeného agenda settingu (nastolování témat do zpravodajství – co má právo být na titulní straně a co nikoli), otázek na jazykové formování skutečnosti, na diverzitu hlasů, které informaci dodávají. V době největšího rozkvětu seděly kolem redakčního stolu gitY feministky, lesby, anarchistky, Romky a zástupci dalších a dalších menšin, jejichž hlas jsme chtěly zapojit do zpravodajství. Šly jsme opačnou cestou než veřejnoprávní média, která menšinám – aby dostala své zákonné povinnosti – vytvářejí ostrůvky: pořady, okénka. My jsme jejich svět dávaly do hlavních zpráv. Naše práce zpochybňovala základní stavební kameny klasické novinářiny: objektivitu (ověřovat informaci ze dvou nezávislých zdrojů nestačí, z hlediska genderu potřebuji další zdroje – malý a velký, ženský a mužský, veřejný a občanský) a agendu setting (společenský konsensus o tom, co je třeba z reality vytáhnout a udělat z toho téma – válka, tragédie, konflikt, politika). GitA byla naší experimentální odpovědí na situaci na české mediální scéně, kterou ve zkratce charakterizuje nule se blížící počet žen ve vrcholných pozicích v názorových médiích (šéfredaktorky, publisherky), nízké zastoupení žen jako akterek ve zprávách a genderové stereotypní pokrytí tzv. ženských a mužských témat.

Zpráva GMMP (Global Media Monitoring Project) zaměřená na ČR z roku 2010 analyzovala zobrazování a účast žen a mužů v pěti celostátních denících, třech televizních a čtyřech rozhlasových stanicích. Z výzkumu mimo jiné vyplynulo, že ženy byly jako ústřední akterky prezentované zprávy zobrazeny pouze ve 23 % všech zpráv, zatímco muži v 77 %. Muži jsou tak v rámci zpravodajství výrazně viditelnější než ženy. Výzkum ukázal, že ženy – reportérky podávají zpravodajství ve velké míře o sociálních a právních tématech (64 % těchto zpráv bylo vytvořeno ženami), muži dominují v tématech vztahujících se ke zločinu a násilí (67 % těchto zpráv bylo vytvořeno muži).

Ženské časopisy tuto situaci nezlepšují, jen utvrzují mýtus krásy a sexu. Reklama jako médium se sice vyvíjí směrem od sexismu devadesátých let, ale především v regionech stále ještě sázejí na zneužívání ženské nahoty v inzerátech. Světlo do tunelu nepřináší ani dříve optimisticky a svobodně nahlížené prostředí internetu a komunikačních technologií. Zejména v internetovém zpravodajství je zřejmý trend infotainmentu a povrchnosti, o genderové citlivosti si zde můžeme nechat jen zdát.

A můj osobní příběh? Nyní se dobrovolnický zabývám projektem přenosu konceptu solution journalism (novinařiny zaměřené na řešení) do České republiky, tedy jakýmsi širším pokračováním gitY. Pro člověka mého typu pořád nevidím v českých médiích, aktuálně navíc ještě s velmi komplikovaně vlastnickými rozdanými kartami, žádný prostor. Spíše naopak.

Důvod našeho stále horšího a horšího umístění v žebříčcích hodnotících rovnoprávnost žen vidím především v tom, že máme v rozhodovacích pozicích málo odvážných žen, které skutečně, nejen proklamativně, genderové problematice rozumí. Přeji si reinkarnaci Milady Horákové a tleskám Míše Marksově-Tominové. To je dle mého zásadní moment naší novodobé feministické historie. S ní v ministerském křesle se nám blýská na lepší časy.

Ženy zájem o politiku mají!

Politoložka **Jana Smiggels Kavková** se rovností žen a mužů zabývá víc jak deset let, stála u zrodu neziskovky Fórum 50 %, kterou dnes řídí, čtyři roky byla předsedkyní České ženské lobby, je členkou European Women's Lobby, předsedá Výboru pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v politice a rozhodovacích pozicích při Radě vlády pro rovné příležitosti.

Asi se shodneme na tom, že Pekingská akční platforma má stále platnost.

Cíle Pekingské akční platformy nebyly zdaleka naplněny, stejně jako se to děje s řadou dalších mezinárodních závazků a úmluv, které Česká republika podepsala. A tak je pekingská platforma stále dobrým nástrojem k upozorňování na nedostatky, které v postavení žen u nás jsou, zároveň nám umožňuje srovnání s jinými státy.

Když se ohlédneme zpátky, vidíme řadu pozitivních trendů. Hodně se posunula situace obětí **domácího násilí**. Nebylo jednoduché prosadit legislativní změny, ale jsou tady, i když i v této oblasti máme rezervy, Česká republika jako jedna z mála zemí v Evropě dosud nepodepsala Istanbulskou úmluvu, zajišťující lepší ochranu obětí.

Co se týče oblasti **vzdělávání**, tam jsme také v pozitivu. České ženy jsou hodně vzdělané, to je ostatně trend většiny evropských zemí. Mezi absolventy českých vysokých škol tvoří dnes ženy zhruba 60 %. Ale v dalším doktorandském studiu již převažují muži, stejně jako v celé akademické sféře, kde procento žen rapidně mizí. Ztrácejí se nejen v akademické oblasti, ale i ve **vedoucích postaveních** ve firmách,

státní správě i v politice. I v oborech, kde ženy výrazně převažují, jako je školství, vidíme na vedoucích pozicích opět muže, protože všichni stojí o to, aby se těch pár mužů, kteří ve školství působí, udrželo.

Otevřená společnost v těchto dnech představila studii o zastoupení žen ve vedení státních podniků – jejich podíl je ještě nižší než v soukromém sektoru, v dozorčích radách 15 % a v představenstvech 5 % žen.

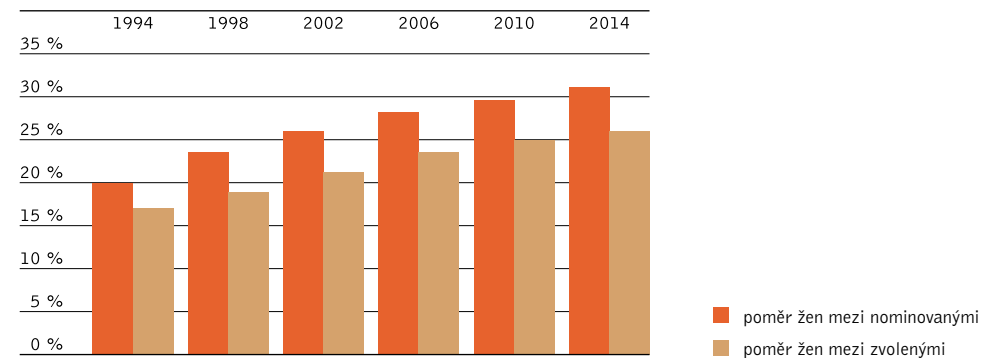
Další oblastí je **chudoba žen**, zejména samoživitelek, kde ke zhoršení došlo jednak vlivem finanční krize, ale zejména následnými škrtky různých sociálních dávek třeba pro matky samoživitelky, které jsou spolu s důchodkyněmi nejvíce ohroženou skupinou. Je tu velký **rozdílnost v důchodech mužů a žen**, který zase souvisí s tím, že máme v Evropě jeden z největších rozdílů v průměrných platech mužů a žen. S chudobou velké skupiny žen souvisí neplacení výživného po rozvodu rodičů. Je diskutován návrh státem zálohovaného výživného, které by stát potom vymáhal na neplatičích – není to tak vždy, ale většinou jsou neplatiči muži. Je otázka, zda takový zákon projde, ozývají se hlasy, že **výživné na děti** je věcí jednotlivce, že ženy si mají otce svých dětí vybírat zodpovědněji, a že by se vlastně jednalo o novou sociální dávku, protože úspěšnost ve vymáhání je velice nízká, např. na Slovensku jen 2 %. Ale už se nebere v potaz špatně nastavený zákon – trestem za neplacení výživného je odnětí řidičského průkazu nebo vězení, což jsou pro stát jen další výdaje a trestaný neplatič na své děti stejně neplatí. Jsem přesvědčena, že se jedná o zodpovědnost státu, protože jde především o děti, jejichž životní standart je díky chybnému nastavení systému vymáhání výživného velice nízký. Ano, asi by to byla nová dávka, vlastně by se to vrátilo k situaci, která už byla předtím, než se dávky osekaly

a samoživitelkám byly zrušeny. Samozřejmě by nešlo o žádné plošné dávky, týkaly by se jen těch nejpotřebnějších s nejnižšími příjmy, které žijí s dětmi na pokraji bída.

Oblastí, která se moc neposouvá kupředu, naopak se spíše zhoršuje, je možnost svobodné **volby místa a způsobu porodu**. V 90. letech byla situace otevřenější, existovalo třeba centrum aktivního porodu v nemocnici Na Bulovce a řada dalších alternativních možností, nemocnice, které byly zpočátku vstřícné jiným praktikám vedení porodu, se jim nyní brání. Dnes není ilegální rodit doma, to by bylo porušení ústavy, ale porodní asistentky, které by u domácího porodu asistovaly, pojišťovny neproplatí. A mít v porodnici svoji porodní asistentku, na kterou je rodička v průběhu těhotenství zvyklá, také není možné bez toho, aby asistentky měly s konkrétní nemocnicí uzavřenou smlouvu. Přitom porodní asistentka je evropsky regulovaná kvalifikovaná profese s odborným vzděláním a patřičnou praxí. Ale náš systém neumožňuje vykonávat tuto profesi mimo porodnice, jinak jim hrozí asi půlmilionová pokuta. V tomto směru je vedena řada soudních sporů a Česká ženská lobby má sbírku, která má umožnit matkám se soudit se státem nebo s nemocnicemi v případech, kdy byl proveden nějaký zákrok proti jejich vůli nebo chtěly rodit doma a nesehnaly porodní asistentku. Z těchto prostředků jsme hradily i část nákladů sporu, který projednával Evropský soud pro lidská práva. Bohužel to dopadlo tak půl na půl, s odkazem, že je to věc státu. Tohle je stále jakýsi pozůstatek totalitní mentality, že kontrola nad reprodukčním procesem musí být v rukou státu, na západ od dřívější železné opony se ženy mohou svobodně rozhodovat, kde a jak rodit.

Velmi špatně jsme na tom i v **dostupnosti péče o děti**. Není tím míněna jenom předškolní výchova, ale i odpolední péče o školní děti atd.

Vývoj zastoupení žen mezi nominovanými a zvolenými do zastupitelstev měst a obcí

A ta situace se v posledních 10 – 15 letech výrazně zhoršila. Jesle téměř neexistují, pro děti do tří let není téměř nic a školek je nedostatek.

K jakým změnám došlo v oblasti, které se Fórum 50 % jako jediná organizace u nás věnuje, tj. zastoupení žen v politice?

Co se týče **zastoupení žen v politice**, tam je jistý pozitivní trend vidět, byť se to mění velmi pomalu a ne na všech úrovních politiky. Nejlepší situace je v komunální politice, kde už se blížíme kritické hranici, která je 30 % zastoupení žen, průměr po posledních volbách je 27 %. Samozřejmě, že čím menší obce, tím je v jejich vedení víc žen, ale primátorky máme jen dvě. Také ve sněmovně a v senátu se zastoupení žen trochu zlepšilo, ale není to lineární vývoj, při některých volbách jde nahoru, jindy dolů. Ve sněmovně máme nyní 20 % žen, v senátu 19 %, v krajích taky 20 %, v obcích zmíněných 27 % a v Evropském parlamentu téměř 24 %.

Fórum 50 % sleduje tuto problematiku od roku 2004, jak se za tu dobu změnil zájem žen o politiku?

Právě jsme zveřejnili výsledky průzkumu veřejného mínění, kdy se vůbec poprvé zkoumal zájem žen o politiku. Nejčastějším argumentem na

otázku proč je u nás tak málo žen v politice, je tvrzení, že ženy nemají o politiku zájem. Z tohoto průzkumu ale jednoznačně vyplynulo, že ženy se o politiku zajímají přinejmenším tolik jako muži, ve stejné míře chodí volit i překvapivě stejně sledují politické zpravodajství. Jediný rozdíl je v míře sebehodnocení, méně žen než mužů řeklo, že politice rozumí. Máme i poměrně vysoké zastoupení žen v politických stranách, od 25 % v TOP 09 až ke 44 % v KSČ a 52 % v KDU-ČSL – obě tyto strany mají poměrně starší členskou základnu a často jsou jejími členy celé rodiny. ČSSD má asi 35 % žen, ale tato čísla se neodrážejí na kandidátkách a už vůbec ne ve vedení stran. Ženy ale rozhodně zájem o politiku mají a otázku nízkého zastoupení žen vnímají velmi citlivě, výrazně citlivěji než muži, podporují aktivní přístup a pozitivní opatření a využívají preferenční hlasy k podpoře žen. To vše vyplynulo z průzkumu, což jsem velmi ráda, protože se dlouho tradovalo, že ženy ženy nevolí.

Systematicky pracujete s potenciálními političkami.

Začínali jsme s Miluš Kotišovou tzv. zácivky pro aspirantky a začínající političky, prošla jimi spousta žen. Nyní jsme se k nim znovu vrátili, protože nastupuje další generace, o zácivk

je obrovský zájem, museli jsme přidávat další běh. Už dlouho jsme chtěli dělat mentoring pro stávající političky, ale neměli jsme na něj kapacity. V loňském roce jsme jej nastartovali jednak na české úrovni, kdy zkušené političky jsou mentorkami těch začínajících, většinou komunálních političek nebo žen, které jsou aktivní ve stranách, a pak máme mentoring mezinárodní, kde mentorkami jsou zkušené političky z Dánska a Norska (poslankyně, bývalé ministryně atd.). Díky podpoře Norských fondů máme pět takových dvojic dánsko-českých a pět norských-českých. České mentees působí v lokální a regionální politice napříč stranickým spektrem, zájem byl velký. Kritériem výběru byly hlavně jejich konkrétní politické aktivity, zájmy a dovednosti, ochota předávat získané zkušenosti dál, stranická příslušnost nehrála podstatnou roli. Vycházíme přitom z metodologie dánské organizace Kvinno, jež má s mentoringem bohaté zkušenosti, i když původně pracovali hlavně s migrantkami. Jejich metodiku využívala i Evropská ženská lobby v programu pro volby do Evropského parlamentu, zaměřeném na ženy z etnických menšin, kdy je mentorovaly stávající europoslankyně. Děláme i tzv. síťovací setkání, je řada témat, na kterých se shodnou političky napříč stranami a díky těmto setkáním mezi nimi přetrvávají kontakty, jsou ochotné se navzájem podpořit a nejen si konkurovat, byť i to se děje.

Stoupá počet žen, ochotných vstoupit do politiky?

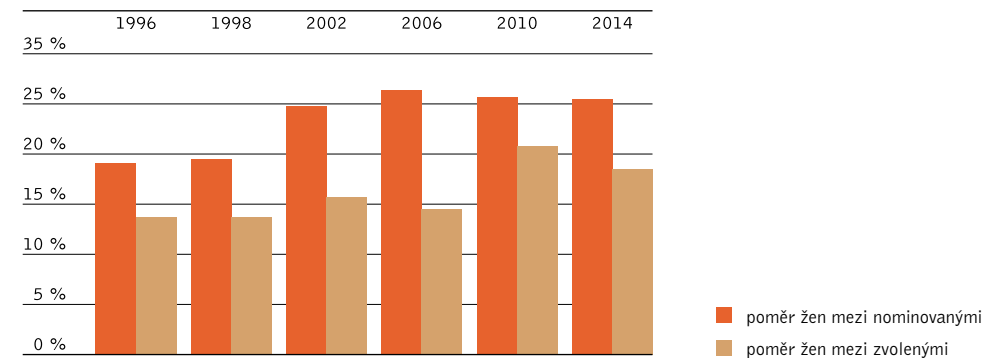
Na komunální úrovni určitě ano. Jsou to především aktivní ženy, které se dříve angažovaly jinak, třeba v neziskovkách a pak si řekly, že pokud skutečně chtějí něco ovlivnit, tak je nutné vstoupit do politiky. A vstoupily buď do některé ze stran, nebo založily nějaké místní uskupení nebo kandidovaly jako nezávislé. Po posledních komunálních volbách je to velmi zřetelné,

a to i přesto, že obraz politiky u nás je velmi negativní, být politikem či političkou je určité stigma a to spoustu žen odrazuje. I když česká politika, zejména ta vrcholná není žádná krása, je i v ní řada osobností, které politiku chápou jako službu a dělají ji poctivě, ale o tom média nepiší. Politika je stále vnímána jako mužská doména a tak ke zlepšení dochází jen malými krůčky, zatímco jinde ve světě to jde mnohem rychleji. Způsob, kterým by se situace posunula rychleji, je zavedení kvót. Ale pro naše politické elity je typický odpor ke kvótám, který se potom přelévá do veřejnosti. Je to postoj, který opět sdílíme s dalšími zeměmi bývalého východního bloku, kde jsou kvóty chápány jako sociální inženýrství, a to jsme tu už měli. Ale kvóty už jsou i ve Slovinsku, Polsku, Chorvatsku a Makedonii.

Pro naši společnost je problémem velká míra sexismu, která se odráží i ve sféře politiky. Sexismus se projevuje při předvolebních kampaních. Hodně škody v tomto směru udělala před lety volební kampaň Věcí veřejných, která se profileovala jako strana s řadou mladých, hezkých žen. Vrcholem byl jejich kalendář, ale i to, jak celá strana skončila a lidi si z toho odnesli, že ženy do politiky nepatří a vesele šli volit další podobné uskupení jako je Úsvit nebo Ano. Neměříme stejným metrem, na političky jsou kladena přehnaná očekávání. Ale představa, že díky političkám se věci zásadně změň, také není na místě. Ano, větším zastoupením žen by se hodně změnilo, minimálně jiná dynamika jednání, lepší zacházení s časem atd.

Největší problém je na úrovni stran – vzít toto téma i jinak než na úrovni deklarací a přetavit jej do podoby kandidátních listin. V posledních volbách do sněmovny ženy kandidovaly nejčastěji z 21. místa! Ani ČSSD nemá teď zipový systém, i když schválení kvót je velmi pozitivní krok

Vývoj zastoupení žen mezi nominovanými a zvolenými do Poslanecké sněmovny PČR

a ČSSD se v tomto ohledu staví vedle ostatních sociálně demokratických stran v Evropě, kde jsou kvóty zcela běžným principem.

Řadu problematických oblastí jste pojmenovala, nicméně kde vidíte hlavní důvod, že se Česká republika propadá v hodnocení rovnoprávnosti žen stále níž?

Podle žebříčku Global Gender Gap Report, který sestavuje Světové ekonomické fórum, se ČR v roce 2014 propadla na 96. místo ze 142 hodnocených zemí. Hodnotí se čtyři oblasti: přístup ke vzdělání, přístup ke zdravotní péči a naděje na dožití, zastoupení žen v politice a ekonomická participace (účast na pracovním trhu, rozdíl v platech, zastoupení ve vedoucích pozicích). Data pro hodnocení jsou získávána z veřejně dostupných zdrojů mezinárodních institucí jako International Labour Organization či World Health Organization. Co se týče oblasti vzdělávání a zdravotnictví, tam máme to nejvyšší skóre, úplně nejhorší jsme v oblasti politiky a problematická je také oblast ekonomická. Důvodem, proč se za posledních devět let systematicky propadáme (v roce 2006 jsme byli na 53. místě), je fakt, že obecně ve světě se situace lepší, mnoho zemí nás předbíhá, ale i to, že situace v politické participaci žen se u nás horší. Hodnotí se nejen

zastoupení žen v parlamentu, ve vládě, premiérky, prezidentky, které jsme nikdy neměli. Je to tristní skutečnost, když i v Saúdské Arábii, kde ženy dodnes nemají aktivní volební právo, ale nedávno získaly pasivní právo, tedy mohou být voleny, mají vyšší zastoupení žen v parlamentu, než máme my. Jsme v tomto ohledu někde na úrovni Bangladéše, z evropských zemí je za námi jen Maďarsko a Malta. Slovensko má sice ještě nižší zastoupení žen v parlamentu než my, ale v celkovém žebříčku jsou na tom o něco lépe.

Na druhé straně je třeba velmi kladně hodnotit postoj současné vládní garnitury, který je diametrálně odlišný od postoje předchozích vlád. Konečně se znovu řeší témata, která dlouho ležela v šuplíku. I když zatím nejsou viditelné výsledky, tak minimálně na úrovni dialogu je snaha problémy řešit, přizvat experty a expertky k jejich řešení, když se např. řeší důchodová reforma, brát v potaz rozdíly dopadu na muže a ženy apod. Velmi pozitivní je, že se podařilo obnovit post ministra pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu. Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů se z MPSV přesunula na Úřad vlády, což její agendu posílilo. Ale na MSPV podobné oddělení zůstalo, protože právě toto ministerstvo řeší celou řadu problémů, které

s rovnými příležitostmi úzce souvisí. To všechno se podařilo i díky společnému nátlaku neziskových organizací, jak ženských, tak romských, LGBT, i těch, které pracují s migranty, které se spojily do neformální Platformy pro lidská práva. Platforma se rovněž angažovala v podpoře zvolení Anny Šabatové ombudsmankou. Výrazně se zlepšilo fungování Rady vlády a jejích výborů, podařilo se prosadit a schválit Strategii pro rovnost žen a mužů na roky 2014 – 2020, vzniká **Akční plán pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích**. Neméně pozitivním trendem je, že každý rok Úřad vlády vypisuje dotace zaměřené na podporu genderové rovnosti a organizací, které se touto problematikou zabývají, a v roce 2014 jej Fórum 50 % mohlo poprvé čerpat.

Závěrem bych ráda zdůraznila skvělou spolupráci ženských a genderových organizací mezi sebou. Působím v Evropské ženské lobby a mám tedy srovnání s jinými zeměmi, kde to není vždy samozřejmé. Členkami České ženské lobby je 30 ženských a genderových organizací, nebo organizací, které jsou zaměřené šířeji, ale součástí jejich agendy jsou i ženská témata. A určitá témata tlačíme společně a vzájemně si pomáháme.

Domácí násilí – před 20 lety téměř nepřijatelný pojem

Jitka Poláková se v neziskovém sektoru angažuje od roku 1995, v letech 1998 – 2000 pracovala v organizaci La Strada, od roku 2001 působí v proFemu, který dnes řídí.

Začala jsem se v oblasti lidských ženských práv jistým způsobem angažovat už na střední škole a Pekingská akční platforma byl jeden z prvních dokumentů, s nimiž jsem se setkala, a bylo to tehdy něco úžasného. V posledních letech se význam tohoto přelomového dokumentu, který vytyčoval cesty, trochu ztrácí. Pro naši práci je nyní důležitější Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a další úmluvy.

Co se u nás za uplynulých 20 let v oblasti domácího násilí a násilí na ženách změnilo?
Odehrálo se mnohé, máme zákon na ochranu před domácím násilím, které je kvalifikováno

jako trestný čin „týrání osoby žijící ve společném obydlí“. Máme sociální služby, byly stanoveny základní standardy kvality sociálních služeb. Před 20 lety po něčem takovém nebyla ani stopa, fungovalo tady pár neziskových organizací, které se tomu tématu věnovaly včetně poradenství, vedle nás to byla např. Rosa, Elektra, Bílý kruh bezpečí. Dnes je jen v Praze registrováno přibližně 400 služeb poradenství, které by měly reflektovat i téma domácího násilí. Po přijetí zákona v roce 2007 vznikla intervenční centra, ženy už nemusí tak často utíkat s dětmi do azylových domů, z bytu je vykázán násilník. Samozřejmě, že řada důležitých věcí ještě vyřešena není, dlouhé roky voláme po bezplatné právní pomoci pro oběti domácího násilí. Máme sice nový zákon o obětech trestných činů, musíme si však uvědomit, že většina případů domácího násilí není kvalifikována jako trestný čin, ale jako přestupek, a třeba psychické násilí ani nelze jako trestný čin postihnout. A oběť násilí kvalifikovaného jako přestupek na právní, ani na finanční pomoc nedosáhne. Nutno říct, že ženám často ani nejde o to, aby násilnické chování manžela nebo partnera bylo kvalifikováno jako trestný čin, ony se prostě z takového vztahu chtějí dostat pryč. To, co ještě není dostatečně řešeno, je utajené azylové ubytování. Ženy

zasazené domácím násilím se často potýkají s chudobou a bohužel systém sociálních dávek na to adekvátně nereaguje.

Musím zdůraznit, že se hodně změnil přístup policie. Posun od vnímání domácího násilí jako něčeho, co se řeší doma za zavřenými dveřmi, k přímým zásahům je velkým krokem. Policie je proškolená, většinou to byly neziskovky, kdo pro ně pořádal různá školení, seznamovaly je se zahraničními zkušenostmi a ve vedení policie vznikla skupina lidí, kteří na to slyšeli. O podobné změně přístupu k tématu domácího násilí ze strany soudců a soudních znalců, kteří mají na vyřešení situací zásadní vliv, bohužel mluvit nemůžeme.

Máme zákon o sociálně právní ochraně dětí, který nám dal do rukou další možnosti, stejně jako nový občanský zákoník, např. věková hranice osoby, která může požádat o soudní vykazání, se snížila z osmnácti na šestnáct let. Také loňský zákon o obětech trestných činů je krokem správným směrem. Důležité je, že stát vyčlenil finance na činnost organizací, které se domácím násilím zabývají. Ministerstvo spravedlnosti otevřelo už druhým rokem dotační titul zaměřený na právní poradenství obětem trestných činů a neziskové organizace, které se akreditují, z něj mohou čerpat. Různá vládní usnesení byla přijímána už dříve, ale pokud nejsou podpořena žádným rozpočtem, vše zůstává v rovině deklarací.

Národní akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015 – 2018, který jsme vypracovali ve Výboru pro prevenci domácího násilí, byl koncem února schválen vládou. Jeho velkým plus je, že poprvé neřeší jen domácí násilí, ale i genderově podmíněné násilí. ProFem se teď začal hodně zabývat tématem sexuálního násilí a tam jsou obrovské nedo-

statky, prakticky žádné služby neřeší situaci obětí znásilnění. Problém není ani tolik u policie, ale ve zdravotnických zařízeních, zdravotnický personál nechce ošetřovat ženy, které jsou traumatizované a v důsledku toho se chovají nepředvídatelně. I když přijdou v doprovodu policie. Zdravotnický personál na to není připraven, není proškolen ani v tom směru, že by znásilněné ženě nabídl antikoncepční pilulku ex-post, ostatně pojišťovna ji nehradí a nemajetná žena 800 Kč prostě nemá. Ke znásilněným ženám není u nás adekvátní přístup a v tomto směru nás čeká hodně práce. V novém akčním plánu je tato problematika už rozpracována, včetně návrhu legislativních kroků. Dnes musí oběť znásilnění dokazovat, že kladla aktivní odpor, ale v zahraničí je to tak, že stačí prokázat, že žena se sexuální aktivitou nesouhlasila a násilník musí dokazovat, že nešlo o znásilnění.

Jaké jsou další důležité kroky v oblasti domácího a genderově podmíněného násilí?

Pomohla by nám úmluva Rady Evropy z roku 2011, tzv. Istanbulská úmluva, která řeší celou problematiku domácího násilí a násilí na ženách vůbec. Převážná většina evropských zemí ji ratifikovala, v platnost vstoupila v srpnu 2014. U nás stále ještě leží na Ministerstvu spravedlnosti a doufáme, že ji naše vláda také podepíše a ratifikuje. Česká republika už v době vzniku Istanbulské úmluvy jako jedna z mála zemí vystoupila proti, vadilo její genderové zabarvení. Po volbách v loňském roce je situace mnohem lepší, máme znovu ministra pro lidská práva, agenda byla dost rozšířena. Z Ministerstva práce a sociálních věcí přichází řada nových návrhů, ve schvalovacím procesu je zákon o zálohovaném náhradním výživném, zákon o sociálním bydlení atd. I za předchozích vlád došlo k pozitivním změnám, někteří lidé na ministerstvech už věděli, že domácí násilí je důležité téma a snažili se ho prosazovat. Bohužel s nástupem

Foto: Zdeněk Prokop

každé vlády se vždy změní osazenstvo ministerstev a s novými lidmi je potřeba začínat znovu: vysvětlovat, pořádat osvětové kampaně atd. Už v minulosti byl proFem v čele se Sašou Lienau iniciátorem informačních a osvětových kampaní, přivážel odborníky a odbornice z Rakouska, Německa, kteří vysvětlovali fungující modely, v rámci Koordony – koalice organizací proti domácímu násilí byly pořádány konference, kulaté stoly, slyšení v senátu, podíleli jsme se spolu s dr. Voňkovou na přípravě a připomínkování nového trestného činu zákona o týrání osoby žijící ve společném obydlí, proFem vypracoval první studii ekonomických dopadů domácího násilí na státní rozpočet atd.

Otázka domácího násilí je už veřejností vnímána a akceptována, což je od 90. let, kdy se existence tohoto fenoménu u nás popírala, obrovský posun. Když byl dělán v roce 2003 výzkum, tak nějakou zkušenost s domácím násilím (ať už vlastní nebo ze svého okolí) mělo 30 – 40 % dotazovaných, ale jen čtvrtina z nich řekla, že by se s tím někomu svěřila a tři čtvrtiny řekly, že ne. Podle výzkumu, který jsme opakovali v roce 2013, se tento poměr obrátil a to svědčí o tom, že společnost je v tomto ohledu poučenější. A to je velký úspěch.

V tomto směru jsme asi ze všech oblastí, týkajících se žen a jejich práv, dosáhli zřejmě nejzřejnějšího pokroku. Ale u znásilnění a sexuálního násilí do velké míry pořád ještě fungují mýty typu: žena si za to může sama, kdyby neprovovala krátkou sukni, nechodila v noci sama atd. Naštěstí mladší generace už to vidí jinak, i když na druhé straně nelze popřít, že i díky médiím ve společnosti obecně stoupá agrese.

**Zdena Prokopová
a Marie Vavroňová** jsou
zakladatelkami a dodnes
vedoucími Rosy, organizace,
která má za sebou 22 let
pomoci ženám – obětem
domácího násilí.

Nejdůležitější je, že česká společnost už není k otázce násilí na ženách lhostejná, jako tomu bylo v době, kdy jsme s naší činností začínaly, pojem domácí násilí dlouho nebyl v trestním zákoníku vůbec zmíněn. Až zákon č. 135 z roku 2006 kvalifikuje domácí násilí, respektive „týrání osoby blízké ve společném obydlí“ jako trestný čin a na jeho základě může být násilná osoba vykázána z bytu. Od roku 2010 máme i zákon o stalkingu, vyhrožování a nebezpečném pronásledování (zákon č. 353 a 354). K těmto změnám došlo bohužel až poté, co několik žen přišlo o život. Snad k tomu přispěla i opakovaná mediální kampaň a projekt Tiché svědkyně, v němž byly formou červených soch, které připravil akademický malíř Zdeněk Prokop, symbolizovány ženy zabitě svými partnery. Byly vystaveny jak v budově poslanecké sněmovny, tak na veřejných prostranstvích. Do té doby jsme slyšely stanoviska, že máme dobré zákony, kterých je třeba využívat, a nepotřebujeme žádná speciální.

Jak se proměnila klientela Rosy?

Zdena: SOS linku vedu od roku 1998, sama jsem mluvila s víc jak dvanácti tisíci žen. Výrazný posun vidím v tom, že pro veřejnost není už domácí násilí neznámým pojmem. Když koncem 90. let žena zavolala, nedokázala svůj problém pojmenovat, mluvila nejasně, dnes zavolá a řekne „jsem obětí domácího násilí“. Je fajn, že naši linku znají ženy po celé republice, že jsou k dispozici webové stránky, že si nás nebo jinou organizaci najdou. Naším azylovým domem prošlo dodnes na 300 žen a přes 300 dětí, opakovaného psychosociálního poradenství využilo víc jak 3000 klientek. Dříve se na naši poradnu obrátilo tak dvě stě žen ročně, dnes přes tři sta, za dva měsíce letošního roku už je sto nových žen. Na naši poradnu se nyní obracejí i ženy, na něž muži navalili velké dluhy. V poslední době je téměř raketový nárůst střídavé péče a muži s poruchou osobnosti, zdatní manipulátoři, dokáží často zmanipulovat i zaměstnance oddělení péče o děti a soudy.

Marie: Je absurdní, že soud rozhodne o střídavé péči i v případě, kdy k násilí docházelo před dětmi a matka je s nimi v azylovém domě. A mnohé sociální pracovníce i soudy navrhuji i v těchto případech rodinné terapie! Máme klientku, která se před agresivním manželem uchýlila do našeho azylového domu s malými dětmi, kde s nimi pracovala psycholožka, a krajský soud rozhodl, že týden budou u otce a týden u matky, tj. v utajeném azylovém domě. Když se děti od otce vždycky vrátily, plakaly, bály se, počurávaly se a klientka byla zoufalá z toho, že jsme ji nedokázaly ubránit. Jenže soudce může rozhodnout, jak chce. Trvalo čtyři měsíce, než se podařilo soudní rozhodnutí zvrátit, ale stav dětí se mezitím velmi zhoršil. A to není ojedinělá zkušenost. Stále se v souvislosti s domácím násilím objevují nejrůznější mýty, třeba, že žárlivost je znakem opravdové lásky, ale i některé soci-

Foto: Zdeněk Prokop

ální pracovníce tvrdí, že otec, který se dopouští násilí vůči ženě, může být dobrým otcem, chodí s dětmi na fotbal a na plavání a vůbec neberou v úvahu, že děti třeba viděly, jak jejich matku bije a škrtí. Dnes se hodně mluví o tom, že děti, které byly svědky domácího násilí, se mají brát jako ohrožené osoby. My jsme školily spoustu sociálních pracovníc, některé jsou úžasné, ale čas od času se bohužel objeví pracovníce, která není v tomto směru školená nebo má na situaci svůj názor a řekne, že muž bil ženu, ale ne děti!

Co by bylo třeba změnit?

Určitě je toho ještě hodně, co je potřeba změnit, aby ženy, které prožily násilí, měly ta práva, která mají mít. Dlouho se nám nelíbilo, že se mluvilo jen o domácím násilí, jakoby se společnost bála, že jde o násilí páchané na ženách. Jistě, je určité malé procento násilí páchané na mužích a dětech, ale když jsme někde použily pojem genderově podmíněné násilí, tak jsme hned byly odbyty, ať sem nevnášíme feminismus. Už v roce 2008 jsme tlačily na to, aby se v Národním akčním programu prevence domácího násilí objevil i pojem sexuálně podmíněné násilí, ale nikdo o tom nechtěl ani slyšet. Až v dnešním složení se to Výboru pro prevenci domácího násilí konečně podařilo, také díky Istanbulské úmluvě, která

o tom takto jasně hovoří. Nerozumíme tomu, proč ji naše vláda dosud nepodepsala. Proto vznikla i kampaň Istanbul, kterou vyhlásila Česká ženská lobby, a snad by v červnu mohlo dojít k podpisu. Na ministerstvu prý mají takových akčních plánů celou řadu a nestíhají.

Asi je to i z důvodů ekonomických, třeba vznik azylových domů znamená nemalé výdaje. Pokud vláda Istanbulskou úmluvu podepíše, bude mít ještě nějaký čas na její plnění. Ale pro oběti domácího násilí a genderově podmíněného násilí je důležité, aby našly skutečnou podporu a tou je bezplatná právní pomoc, intervenční centra, dostatek utajených azylových domů s ženským odborným personálem. Je dost obtížné, aby s týranou ženou pracoval muž. Je třeba si všimnout, jak to řeší v zahraničí, kde mají mnohaletý náskok.

UN Photo / Milton Grant

Otevřme dveře ženám, které zatím nebylo slyšet

Feministka a občanská aktivistka **Alexandra Doleželová** pracovala téměř deset let v Gender Studies, o.p.s. (jedno období jako ředitelka), byla ve vedení České i Evropské ženské lobby, v roce 2012 spoluzaložila a v současnosti působí v organizaci Jako doma podporující ženy bez domova.

Případá mi skoro jako včera, kdy jsem psala příspěvek na téma ženy a hospodářství do publikace „Peking + 15“, a najednou jsem zase o pět let starší a opět jsem požádána, abych

něco napsala k plnění Pekingské deklarace a akční platformy po dvaceti letech. Na druhou stranu, hodně se za těch pět překotně uplynulých let změnilo – tedy aspoň pro mě. Jsou už to skoro tři roky, co jsem spolu s dalšími feministkami založila organizaci Jako doma, zaměřenou na pomoc a práci s ženami bez domova. Organizaci, jež se snaží dávat slyšet hlasu žen, které dosud slyšet ani vidět nebylo. A po třech letech je vše jiné: z neviditelných žen, alespoň některých, se staly „kuchařky bez domova“ – vaří veganské jídlo a nabízejí jej při nejrůznějších příležitostech veřejnosti; jsou z nich odbornice na problematiku bezdomovectví – dál samy sebe vzdělávají, ale už také přednášejí pro studenty a studentky, vystupují na konferencích a fórech, ať už neziskových organizací či veřejných institucí, a co víc, samy odborné semináře i pořádají; jsou to aktivistky, které chtějí, aby jejich hlas byl slyšet, a aktivně se zapojují třeba do demonstrací za bydlení pro všechny.

Pekingská akční platforma na tyto konkrétní aktivity asi žádný přímý dopad nemá, ale rozpoutala diskuzi o chudobě žen a tato diskuze jistě přímo i nepřímo ovlivnila naši skupinu feministek, která se rozhodla zapojit ženy bez domova do „femi-

Foto: archiv Jako doma

nistického hnutí“. Podle oficiálních statistik je mezi lidmi bez domova asi 21 % žen. Ale my si myslíme, že to procento je vyšší a organizace, které poskytují sociální služby, potvrzují nárůst počtu žen v komunitě lidí bez domova. Ženské bezdomovectví je mnohem víc skryté. Ženy si na rozdíl od mužů udržují dlouho svoje sociální kontakty, mnohdy přespávají na různých gaučích u známých, každou noc někde jinde. A když se už dostanou na ulici, mají tendenci se schovávat a nebýt vidět. Jednak se za svoji situaci stydí, jednak se bojí.

Ženy bez domova se krom chudoby obecně potýkají také s násilím, nemožností nalézt stálé zaměstnání či stabilní bydlení, s nedostatečnou nabídkou sociálních služeb, neviditelností, nezájmem veřejnosti. A pokud se veřejnost zajímá, bývá to spíše bulvárním pojetím zaměřeným na chyby, kterých se žena bez domova dopustila a které ji na ulici dovedly. Dále následuje pohrdání nad tím, jak žena bez domova v současnosti žije, že na té ulici vůbec je, jako bychom všichni věděli, jaké to je, a proto je tak jednoduché soudit. A ženy bez domova sdružené pod hlavičkou Jako doma se rozhodly tento jednostranný a hlavně neznalý pohled většinové společnosti na jejich svět změnit.

I když se postavení českých žen za dvacet let v mnohém změnilo a ženy dnes mají větší přístup k ekonomickým zdrojům a rozhodovací moci (i když stále zdaleka ne stejný jako muži), situace žen bez domova se nemění. I ženské bezdomovectví má totiž svá specifika, ale přestože jsou zřejmá, chybí tu pro ženy bez domova dostatek služeb. V denních centrech se běžně setkávají se sexismem a sexuálním obtěžováním, proto se těmto centrům vyhýbají. Zástupkyně či zástupci organizací poskytujících sociální služby lidem bez domova nám říkají: „ženy, které k nám chodí, se příliš s násilím nesetkávají, nemluví o něm“. Ovšem na semináři o násilí na ženách, který jsme v dubnu letošního roku uspořádaly, všechny vystupující ženy bez domova reflektovaly z vlastní zkušenosti minimálně jednu násilnou situaci ze strany mužů. Ženy ale nedůvěřují ani policii, ani poskytovatelům sociálních služeb, na které by se mohly obrátit.

Česká republika se chlubí jednou z nejnižších úrovní chudoby na světě – český stát, ale i široká veřejnost spojují chudobu s tzv. rozvojovými zeměmi, u nás ji nevidí a lidé bez domova jsou nahlíženi tak, že si za svou situaci mohou sami. Nerovné ekonomické postavení žen je ale i jedním z důvodů ženského bezdomovectví. Ženy

Foto: Jitka Kolářová

ztrácí domov mnohdy ruku v ruce se ztrátou manžela nebo partnera. Častým důvodem je ztráta zaměstnání na základě etnicity, rodinná historie sociálního vyloučení apod., ale zejména opakující se partnerovo násilí. A když jsou pak na ulici, ženy se dál setkávají s fyzickým i psychickým týráním od mužů, což je logicky vede ke skrývání se a ignorování takových služeb, kde hrozí, že se mohou potkat s muži, anebo k uchylování se do nevyhovujících vztahů, v nichž hledají svého ochránce a snesou raději násilí od něho, než aby byly na ulici samy.

Násilí na ženách je tedy jedním z hlavních problémů žen bez domova a nemožnost vypořádat se s traumatickou situací těmto ženám brání navrátit se do života běžné společnosti. Téma násilí na ženách bylo poslední dobou z hlediska dotací a hlavně vzhledem k závislosti neziskových organizací na Evropském sociálním fondu (který se zaměřoval na rovnost na pracovním trhu) upozadováno. Za velmi pozitivní považují specifické zaměření Finančních mechanismů EHP a Norska na téma násilí na ženách, což umožnilo mnoha organizacím zaměřeným na toto téma rozšiřovat a udržovat své aktivity a organizacím, které se tématu zatím nevěnovaly, je otevřít.

V současné době jako jedno z poslání genderových / feministických organizací spatřuji v tzv. gender mainstreamingu, tedy šíření povědomí o nerovnostech žen a mužů na půdě neziskových organizací (sociálních, kulturních, ekologických aj.), ve sféře sociálních služeb, v sociálních podnicích, u výzkumných agentur atp. Povědomí o genderových nerovnostech je obecně totiž malé a stereotypům se stále velice dobře daří.

Díky spolupráci s ženami bez domova také objevuji nová témata, která vidím jako důležitá pro současný feminismus: sociální vyloučení, sociální a ekonomické nerovnosti mezi ženami, elitářství, přijetí násilí jako normality v životě, zneužívání žen pracujících v sex-byznysu. Řešení těchto témat jistě navazuje na Pekingskou akční platformu. Dnes je však důležité najít a pojmenovat nové způsoby potírání těchto pořád existujících nerovností a stereotypů.

Byrokratické praktiky Evropského sociálního fondu způsobily, že z prosazování genderové rovnosti pomalu nezbylo víc než vyplňování monitorovacích zpráv a plnění indikátorů, ale jsou tu nové výzvy: Potřebujeme více aktivismu (ano, pojdme vyjít do ulic!) a do feministických aktivit zapojit sociálně vyloučené, queer- a transgen-

Foto: archiv Jako doma

der-osoby, příslušníky a příslušnice etnických a sociálních menšin. Budme otevření a pojdme feministickému aktivismu vymýšlet nové způsoby. Jinak se nám může stát, že propásneme „revoluci proti patriarchátu“ za stoly počítačů.

Manushe – romské ženy mohou být zprostředkovatelkami změn

Martina Horváthová se věnuje vzdělávacím projektům pro Romy ve Slovu 21 už dvanáct let, sama dokončuje studium andragoniky a personálních vztahů. Na letošním 59. zasedání Komise OSN pro postavení žen v New Yorku přednesla zprávu o situaci romských žen v České republice.

Slovo 21 bylo první organizací, která se u nás kromě jiných činností začala zabývat aktivitami, směřujícími ke vzdělávání a emancipaci Romů. V roce 2000 neexistovaly žádné aktivity směřující k rozvoji a posílení romských žen. Věděli jsme, že se potýkají s vícenásobnou diskriminací, jako Romky a jako ženy a uvnitř komunity. A přitom právě romské ženy mohou být zprostředkovateli změny, vychovávají děti, starají se

o chod rodiny, jsou v komunitách dobře zasíťovány. Tehdy se Lidija Grebo a Marta Hudečková rozhodly podporovat emancipaci romských žen a s mottem edukace, sebevědomí, emancipace začala pracovat první skupina romských žen – první **Manushe**. Byly to hlavně studentky středních škol a ženy, které pracovaly jako sociální pracovníce nebo pedagogické asistentky, tedy ženy, které jsou nějakým způsobem aktivní, chtějí být slyšeny a chtějí pomoci své komunitě. Dnešní členskou základnu skupiny tvoří asi 190 osob, je v ní i několik mužů, protože po určité době jsme dospěli k tomu, že když se chceme bavit o genderové rovnosti, musíme k dialogu přizvat obě strany. Aktivní jádro skupiny tvoří asi 30 osob z celé republiky, z velkých i malých měst, je to docela silná síť. Čerstvě jsme dostali dotaci z Úřadu vlády a budeme moci v osmi městech utvořit lokální skupiny pod vedením těch neaktivnějších Manushí, které prošly spoustou kurzů a školení. Aktivity Manushí tak budou přeneseny na lokální úroveň.

Co se změnilo k lepšímu?

Největší efekt a změny, které jsou ovšem těžko měřitelné nebo doložitelné, jsou v oblasti posílení sebevědomí. Do Manushí se může přihlásit každý, kdo chce, nerozlišujeme, zda mají

Foto: Zdeňka Lammelová

vzdělání nebo ne, zda jsou zaměstnané nebo ne, věkově je skupina také velmi pestrá, od dívek po šedesátileté ženy. Řada žen jsou matky a pro jejich děti je jejich přístup velmi motivační, když vidí, že matka studuje, tak jdou taky studovat. Měly jsme příklad, kdy matka a dcera byly na vysoké škole a soutěžily, kdo bude mít lepší prospěch. Nebo když syn viděl, že máma, která pracovala patnáct let s jeřábem, vystudovala střední školu, tak si řekl, že on to taky dokáže a pár let po ní si maturitu udělal taky. Když hovoříme s ženami o tom, co by chtěly zlepšit, tak nejčastěji mluví o nutných změnách ve vzdělávání. Na jejich popud vznikl videoklip zaměřený na rodiče a děti, nazvaný **Nebud' dilino!** (Nebud' hloupý!) Mladí hipopeři z UGC Crew spolu s Vojtou Lavičkou vytvořili text: nebud' hloupý, nedávej dítě do zvláštní školy, Rom může být čímkoliv – policajtem, učitelem, doktorem, manažerem. Videoklip na příkladech úspěšných Romů ukazuje, že můžeme mít vyšší životní aspirace. Je sice trochu přímočarý, ale velmi oblíbený a romské děti si tu písničku zpívají, na youtube už je víc jak 150 tisíc zhlédnutí.

Vytvořili jsme systém workshopů, které jsme nazvali „Mami, tati, já chci do školy“ a šli jsme na rodiče přes děti – že jim vadí, když z té své

praktické (zvláštní) školy vědí mnohem míň než děti, které chodí do základky. Přizvali jsme na workshopy mladé studující Romy, vysokoškoláky, kteří rodičům vyprávěli o své cestě. Vysvětlovali jim, že láska, kterou zahrnují své děti a chrání je před okolním světem, může být kontraproduktivní. Spousty romských rodičů totiž uvažuje: „nedám ho na tuhle školu, protože by mu tam ubližovali, ale dám ho tam, kde jsou samí Romové.“ Používáme i modelové situace, při nichž si rodiče mohou vyzkoušet různé role, třeba nepříjemné učitelky u zápisu a to se jim líbí. Jezdíme s těmito workshopy do různých měst, kde je realizujeme ve spolupráci s místní neziskovkou a pak už je na té neziskovce, jak rodiče podchytí a bude s nimi pracovat dál.

Další důležitou kapitolou aktivit Manushí je **politický výcvik romských žen**, který jsme realizovali v roce 2006, 2010 a 2014 jako reakci na fakt, že Romové dlouhodobě nemají zastoupení v rozhodovacích orgánech. Při tvorbě politik a strategií by tam ale přeci měli figurovat a potřebují mít své představitele a zastání na nejvyšších místech. Už šest absolventek kandidovalo ve volbách, a to v komunálních i evropských. Jedna z dívek

byla v roce 2006 zvolena do zastupitelstva obce, i když tlak ve svém zastupitelstvu dlouho nevydržela. Zářným příkladem je také Lucie Horváthová, dnes Fuková, která byla v roce 2010 lídrýní kandidátky zelených do parlamentu v Pardubickém kraji. Za podpory a metodické pomoci Nadace Heinricha Bölla jsme v roce 2014 realizovali už třetí běh tréninkového programu. Sešla se skupina deseti velice šikovných a motivovaných mladých romských vysokoškolaček. Letos s nimi budeme pokračovat, získali jsme podporu z Roma Initiatives Office v Budapešti, kde by rádi viděli, aby trénink obsahoval i praxi.

V loňském roce také proběhl vůbec první **výzkum o postavení romských žen** v České republice. Dlouho jsme se do něj nechtěli pouštět, ale protože tady za celých 15 let nic podobného nevzniklo, tak jsme jej ve spolupráci s FHS UK spustili. Členky Manushí definovaly čeho by se měl výzkum týkat, navrhovaly otázky a samy provedly dotazníkové šetření mezi šesti sty romských žen po celé republice. A ve vybraných oblastech se ještě realizovaly fokusní skupiny, aby se výzkum doplnil i o kvalitativní data. FHS UK pak ta data zpracovala do závěrečné zprávy. Vyplývalo z ní mimo jiné, že většina Romek považuje vzdělání svých dětí za klíčové. Opak si myslí pouze 6 % respondentek. Nejčastěji by si pro své děti přály střední školu s maturitou nebo bez maturity. Každá šestá romská žena by chtěla, aby její děti měly vysokoškolský titul. Naprostá většina respondentek (99 %) nechce, aby jejich potomci chodili na praktickou, dříve zvláštní školu a uvádějí, jak litují toho, že ony samy nevěnovaly vzdělání dostatečnou pozornost a rády by nedostatek vzdělání dohnaly. Nejčastěji zmiňovaly možnost rekvalifikace nebo dalšího vzdělávání za předpokladu, že by jim to finanční situace dovolila.

Co se nedaří?

Neziskovky dělají to, na co jsou určeny granty a tak se převážná většina věnuje terénní sociální práci. Ale ta jen hasí aktuální problémy, ale romskou komunitu neposouvá dál.

Převážná většina neziskových organizací pracujících s Romy se věnuje terénní sociální práci, hasí aktuální problémy a nezbyvá jim kapacita na advocacy. I proto se situace Romů v České republice horší. V roce 1989 jsme neměli negramotné, všichni někde bydleli a pracovali. Dnes máme ghetta, polovina Romů žije v podmínkách sociálního vyloučení. Paradoxní je, že ekonomický tlak vede k posilování postavení romských žen. Ženy totiž musely jít do práce, doma byly potřeba dva platy – ať to muž chtěl nebo ne. A když jsme se pak ve fokusních skupinách Romek ptali, kdo u nich doma rozhoduje, tak říkaly, že rozhodují s mužem společně, a to je velký posun.

Díky tomu, že od roku 2004 podporujeme romské studenty při vstupu na vysoké školy, tak máme přehled o vysokoškolácích, jejich počet se mnohonásobil, dnes jich studuje asi sto. A dívek je mezi nimi víc, stejně tak středoškolaček, řada Manushí absolvovala středoškolské vzdělání dálkovým studiem na evangelické akademii, paní Fečová si tam udělala maturitu v pětadesáti letech, předtím v šedesáti řidičák, a dnes, kdy je jí sedmdesát, k nám chodí na angličtinu. Obecně je ale stále málo romských elit, tahounů.

Migrantky čelí vícenásobné diskriminaci

Džana Nidžar Popović
pracuje téměř dvě desetiletí
v Organizaci pro pomoc
uprchlíkům.

V době přijetí Pekingské akční platformy, zaměřené na odstranění překážek účasti žen ve všech oblastech veřejného i soukromého života, jsem již žila v České republice coby válečný uprchlík, žena s nezletilým dítětem, bez manžela a bez peněz, žena, která se snaží sehnat práci a začít – doslova a do písmene – od nuly nový život.

Do České republiky jsem přijela ze Sarajeva v roce 1992, kdy v Bosně a Hercegovině zuřila válka. Z počátku jsme všichni věřili a doufali, že válka brzy skončí a my se budeme moci vrátit domů. Léto 1993 si budu navždy pamatovat, neboť v té době jsme ztratili poslední iluze o tom, že válka v blízké době skončí a že se vrátíme domů ke svým nejbližším. Žili jsme v humanitárním centru. Pozorovala jsem ženy kolem sebe. Každá se svým traumatem, strachem o budoucnost, starostmi o děti a své blízké, kteří zůstali uprostřed válečné vřavy. Mohla jsem tyto

ženy snadno rozdělit do dvou skupin. V první byly ženy uvyklé, že o všem vždy rozhodovali jejich manželé, a nyní se musely smířit se skutečností, že se o děti musí postarat samy a přečkat válku daleko od domova. Druhou skupinu tvořily ženy, které před válkou byly zvyklé na aktivní život, odmítaly snášet pasivitu a chudobu a tak i v humanitárním centru začaly přemýšlet o možnosti zaměstnání. Tato skupina aktivních žen mi byla bližší, a čím dál více jsme se snažily společně něco vymyslet. Možnosti byly v té době minimální, byly jsme vděčné za každou práci, která nám byla nabídnuta a výdělek za ni stačil na nájem a jídlo. Bez ohledu na dosažené vzdělání a nabyté pracovní zkušenosti jsme pracovaly za minimální plat jako uklízečky, prodavačky, pomocné síly v kuchyni a různých dílnách. Čelily jsme velkému psychickému a finančnímu tlaku spojenému s odpovědností za děti. Měly jsme štěstí, že naše děti měly rovnocenný přístup ke vzdělání jako děti české. Ihned po příjezdu do České republiky začaly chodit do školy a rychle se naučily český jazyk, ve škole se jim dařilo, a to nám přinášelo velikou a jedinou radost ze života.

Osobně jsem měla štěstí a získala jsem práci v Organizaci pro pomoc uprchlíkům (OPU), kde pracuji jako sociální pracovnice dodnes. Jsem

inženýrkou elektrotechniky, měla jsem za sebou 18 let úspěšného projektování a manažerství v oblasti automatizace termo-energetických a industriálních procesů, přesto jsem v České republice ve své předválečné kariéře nepokračovala. Neměla jsem sílu znovu bojovat s kolegy, abych dokázala, že jsme si rovni. Práce v OPU se mi kvůli její humanitě a tomu, čím jsem sama prošla, zdála být o hodně bližší a otevřela mi v životě nové dveře. Seznámila jsem se s různými ženami, které byly nuceny opustit svůj domov, stejně jako kdysi já. Byly to ženy z Bosny, Afghánistánu, Somálska, Kosova, Čečenska, Iráku, Konga, Sýrie, Ukrajiny... Některé byly samy, některé s rodinou a některé pouze s dětmi, ale všechny tížila řada obtížně řešitelných problémů v novém prostředí.

V České republice dlouhodobě stoupá počet žen – migrantek. Podíl migrantek roste ročně o půl až jedno procento a v roce 2014 dosáhl 43,5 % z celkového počtu cizinců v ČR. (K 31. 12. 2014 pobývalo na území ČR celkem 451 923 cizinců, z toho 196 389 žen.) Z celkového počtu žen – cizinek v roce 2010 jich 30,5 % pocházelo ze států EU a 69,5 % z ostatních států. Více žen než mužů migruje do České republiky zejména z Polska, Běloruska, Ruska, Mongolska a Thajska. Bylo zajímavé pátrat po důvodech, které ženy vedly k migraci. Pokud pohlédneme do statistik, je patrné, že se zvýšil podíl žen, které se rozhodly migrovat z důvodu zaměstnání nebo podnikání v ČR, a to na úkor migrace z důvodu sloučení s rodinou. Ekonomická krize sice skončila, ale stále je těžké sehnat dobrou práci a podnikání může tedy být pro mnoho migrantek příležitostí, jak si zajistit příjem. Podnikání umožňuje využití dosaženého vzdělání a dovedností, umožňuje spojit práci s péčí o rodinu, děti a domácnost. Podíl žen, které se rozhodly pobývat v ČR z důvodu studia, se ustálil na 2 %, stejně jako podíl žen, které pobývají

v ČR z ostatních důvodů. Zde se jedná zejména o žadatelky o mezinárodní ochranu, azylantky a ženy pobývající v ČR z humanitárních důvodů.

Moje dvacetiletá zkušenost práce s cizinci a jejich integrací, obzvláště se ženami, mě vede k zamyšlení nad otázkou, jak migrantky zvládají sladění pracovního a rodinného života v kontextu legislativního prostředí, požadavků na rovné postavení mužů a žen a lepšího uplatnění na trhu práce. Odpověď na tuto otázku je složitá a úzce spjata s důvodem migrace. Pokud je důvodem tzv. řetězová migrace (do které je zahrnuto sloučení rodiny), znamená to, že v cizí zemi je již vytvořeno zázemí (bydlení, pracovní příležitosti a rodinný plán, jak fungovat v cizím statě). Pokud v takové situaci žena s dětmi následuje manžela, pravděpodobně její rolí bude, alespoň na počátku, pečovat o rodinu. Při dlouhodobějším pobytu se pro ni stává důležitý návrat na trh práce. Naopak migrantky, které přijely se záměrem pracovat a zlepšit životní úroveň rodiny, nebo ženy, které migrují samostatně, se snaží hned od počátku uplatnit na trhu práce. Pokud důvodem migrace byla žádost o mezinárodní ochranu bez ohledu na důvod, situace je jiná. Tyto ženy (ale i muži) nemají jeden rok od podání žádosti nárok vstoupit na český trh práce.

Integrace na trh práce je zásadním problémem všech migrantek. Otázkou je, zda migrantky mají svobodnou volbu při vstupu do zaměstnání, nebo zda podřizují výběr zaměstnání své rodinné situaci a aktuální situaci na trhu práce. Sehnat práci a zároveň sladit pracovní a rodinný život je obzvláště těžké pro migrantky, které se po mateřské či/rodčovské dovolené snaží o návrat do zaměstnání. Samozřejmě, že tento problém se netýká pouze cizinek. Stejněmu problému čelí i české ženy, ty však mají na rozdíl od migrantek rozvinuté sociální vazby, mají rodiče a příbuzné,

kteří mohou požádat o pomoc. Migrantky jsou bez sociálních vazeb mnohvrstevnatého propojení s hostitelskou zemí a jsou častěji odkázány na zajištění péče o předškolní dítě ve státních mateřských školách, které jsou však přeplněné a získat v nich místo se stává velkou výhrou. A jelikož většina migrantek z třetích států pracuje na sekundárním trhu práce, pro něž jsou charakteristické nízké mzdy, krátkodobé pracovní úvazky, nejistota zaměstnání, slabý či žádný výhled na kariérní postup a téměř nulové zaměstnanecké výhody, nelze očekávat, že tyto ženy disponují prostředky potřebnými na zajištění finančně náročné soukromé péče pro děti.

Nabídka práce u zaměstnavatelů na sekundárním trhu práce neodpovídá potřebám žen – migrantek. Ze zkušeností Organizace pro pomoc uprchlíkům víme, že migrantky čelí i dalším diskriminačním faktorům, mezi něž patří např. odlišná národnost, neuznané nebo nekompatibilní vzdělání či nízká kvalifikace, kterou si ženy ve spojitosti s nízkým sociálním statutem a pravidelnou péčí o děti nejsou schopny samy zvýšit. Velká změna nastala vstupem České republiky do Evropské unie v roce 2004. Během posledních deseti let se situace lepší v tom, že nevládní neziskové organizace za podpory Evropského strukturálního fondu (Operační program lidské zdroje a zaměstnanost) realizují projekty, které pomáhají znevýhodněným skupinám lépe se integrovat na trhu práce. Díky těmto projektům se posouvají migrantky vpřed v oblasti vzdělávání, dochází k částečnému narovnání genderové nerovnosti, zaměstnání a podnikání.

Dvacet let od vzniku Pekingské deklarace a akční platformy je v České republice, kde se „genderová propast“ rozevírá, pro migrantky uplatnění dosaženého vzdělání na trhu práce, zastoupení ve vedoucích pozicích a adekvátní finanční ohodnocení, možné jen částečně. Poli-

tická participace žen v České republice je obecně na nízké úrovni a politická participace žen – migrantek je nulová bez ohledu na skutečnost, jak dlouhou dobu tady žijí. Zlepšit tuto situaci je úkolem jak českých občanek, tak samých migrantek, které se zatím mohou angažovat pouze v rámci občanské společnosti.

Pro nás, ženy – válečné běženky z roku 1992, které jsme si své „místo pod sluncem“ již vybojovaly, je důležitá naděje, že našim dětem se bude žít lépe. Naše děti již dospěly, z většiny vyrostli úspěšní lidé zcela integrovaní do české společnosti. To v nás vyvolává uspokojivý pocit, že celý ten boj a utrpení nebylo marné.

UN Photo / Zheng Yan Hui

Výročí Pekingské akční platformy z hlediska genderové statistiky

Tato stať se bude Pekingské akční platformě věnovat z pohledu statistických dat. Nejprve si ale přiblížíme stručnou historii genderové statistiky na Českém statistickém úřadě.

Za pomyslný počátek rozvoje genderové statistiky na ČSÚ můžeme považovat podzim roku 2001, kdy zasedala v Budapešti pracovní skupina EHK k přípravě a realizaci projektu Generations and Gender. Na začátku roku 2003 se poprvé sešla pracovní skupina k genderové statistice a už po několika měsících vydalo samostatné oddělení specifických statistik obyvatelstva první genderovou brožuru **Ženy a muži v datech**, určenou pro širokou veřejnost, s tím, že tato publikace bude vycházet v české a anglické verzi každé dva roky. Podruhé vyšla na podzim 2005, aktualizovaná a doplněná o nové informace a zejména nové oblasti, potřetí vyšla v roce 2008, obohacená o seznam základních pojmů spojených s genderovou problematikou a o některé nové datové výstupy. V roce 2006 byl spuštěn genderový web: https://www.czso.cz/csu/gender/2-gender_uvod. Současné Oddělení pracovních sil, migrace a rovných příležitostí pokračuje v každoročním vydávání ročenky **Zaostřeno na ženy a muže**, v letech 2011 a 2014 vyšla aktualizovaná vydání brožury **Ženy a muži v datech**.

Uvědomme si, že právě Pekingská akční platforma stála u rozvoje genderové statistiky. Z ní vychází i minimální seznam genderových ukazatelů v Evropském institutu pro genderovou rovnost (EIGE), který přišel s výpočtem indexu genderové (ne)rovnosti. Seznam hlavních oblastí Pekingské akční platformy prošel významnými úpravami. Teprve později došlo k jednoznačnému posunu ve smyslu genderového vnímání problematiky, hovoří se nejen o postavení žen, ale o postavení žen a mužů. To vše se po roce 2000 projevilo v genderových indikátorech doporučených Statistickou divizí Evropské hospodářské komise OSN, která provozuje mezinárodní webové stránky s touto statistikou. Zde je uváděno devět oblastí: obyvatelstvo, rodiny a domácnosti, práce a ekonomika, vzdělávání a komunikace, veřejný život a rozhodování, zdraví, zločin, násilí a kriminalita, hlavní ukazatele, další oblasti, navrhované do budoucna.

My se v následujícím textu zaměříme na vybrané ukazatele používané na Českém statistickém úřadě a jejich vývoj v čase. Budeme se věnovat vybraným ukazatelům za oblasti, kde jsme mohli v minulých letech pozorovat v České republice poměrně významné změny související s celkovou proměnou

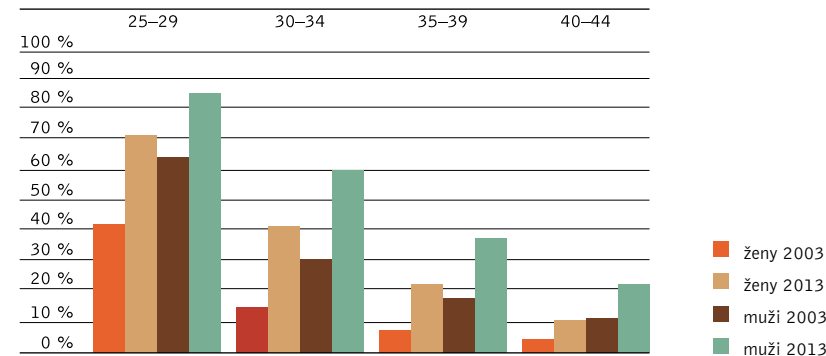
demografického, sociálního a ekonomického chování české populace. Tyto změny se týkají především sňatkového chování, i procesů plodnosti či rozvodovosti, vývoje vzdělanostní struktury populace, jenž se projevuje v nejrůznějších oblastech naší společnosti, například i v podnikání, a v neposlední řadě by nás měly zajímat proměny v populaci seniorů pobírajících některou z forem důchodů.

Do manželství později a méně

Srovnáme-li strukturu populace ČR podle rodinného stavu k 31. 12. 2003 se stavem k 31. 12. 2013, vidíme, že došlo k poměrně zásadnímu posunu ve sňatkovém chování. Zatímco v roce 2003 byly ve věku 25-29 ženy svobodné přibližně ze dvou pětín, o deset let později zůstávalo v tomto věku svobodných více než 70 % žen. Mírný nárůst podílu svobodných ve věkové kategorii 25-29 let lze pozorovat i u mužů.

Dvě pětiny žen jsou nyní svobodné ještě ve věku 30-34 let. V této kategorii přitom k 31. 12. 2003 činil podíl svobodných žen zhruba 15 %. Pokud muži před deseti lety byli ve věku 30-34 let převážně ženatí, v současnosti jich je většina stále svobodných. Ve věkové kategorii 35-39 let je pak svobodných ještě více než 20 % žen a 35 % mužů.

Podíl svobodných ve vybraných věkových kategoriích
k 31. 12. 2003 a 2013

Při pohledu na první sňatky obou snoubenců v letech 1993-2013 vidíme výrazný pokles sňatků, kde ani jeden ze svobodných snoubenců nebyl starší 29 let. V roce 1993 bylo přitom takových sňatků 42 918 (ze 46 107 prvních sňatků u obou snoubenců celkem), v roce 2013 již pouze 11 749 (z 28 877 sňatků). Oproti roku 1993, kdy oba svobodní snoubenci vstupovali do manželství převážně do svých 29 let (93 % všech těchto sňatků), v roce 2013 představoval tento podíl již jen necelých 41 %. Lidé, zvláště pokud již mají neúspěšné manželství za sebou, žijí častěji v nesezdaném soužití.

Úhrnná úroveň plodnosti od roku 1993 do roku 1999 plynule klesala (z hodnoty 1,6 na cca 1,1), do roku 2010 mírně vzrostla na hodnotu 1,5, přičemž poté zaznamenala opět mírně klesající trend. Dlouhodobě však můžeme mluvit o velice nízké úrovni plodnosti, která je hluboko pod hranicí 2,1, jejíž překročení je pro populační růst přirozenou změnou (bez migrací) nezbytné. Zároveň je důležité zmínit stále se zvyšující průměrný věk matek při narození prvního dítěte. Kolem roku 2000 se pohyboval okolo 27 let, v roce 2013 již dosahoval 30 let. Míry plodnosti se přesouvají do vyšších věkových kategorií matek a trendem posledních let je zvyšující se podíl čtyřicetiletých a starších matek.

Úroveň rozvodovosti, kterou nejlépe popisuje ukazatel úhrnné rozvodovosti (počty rozvodů jsou vztaheny ke sňatkům, z nichž pocházejí) kontinuálně roste. V šedesátých letech představovala necelých dvacet procent, v polovině let devadesátých překročila čtyřicetiprocentní hranici. Od roku 2004 oscilují hodnoty úhrnné rozvodovosti mezi 45 a 50 %. Ještě v roce 1993 se nejčastěji rozváděla manželství trvající rok až čtyři roky, v roce 1995 se rozpadala především manželství trvající 5–9 let a v posledních deseti letech můžeme sledovat, že nejčastěji zanikají manželství, kdy spolu partneři byli dvanáct let a déle.

Vzdělané ženy a podnikání

Nejen v oblasti sňatečnosti jsme mohli v uplynulých letech sledovat v České republice dynamické proměny. Zaměříme-li se na sféru práce a mezd, neměl by nám uniknout rozdílný trend v zastoupení vysokoškolsky vzdělaných žen a mužů v případě podnikajících a zaměstnanců. Data pocházejí z evropského výběrového šetření pracovních sil (LFS) a jedná se o průměry za příslušný rok.

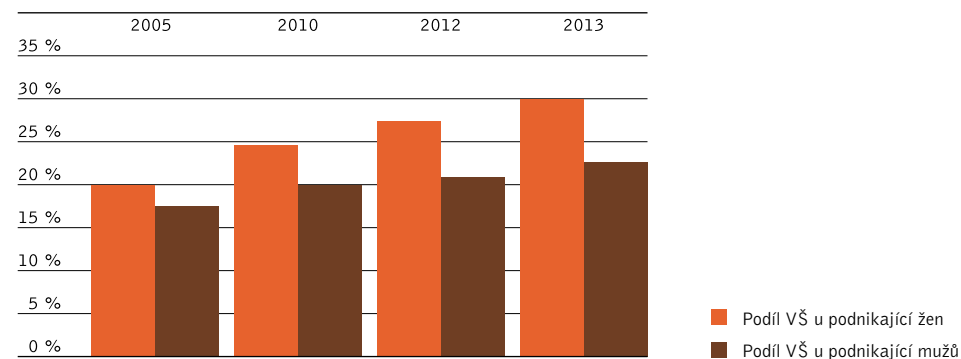
V celé populaci České republiky již delší dobu platí trend, že ženy mají nejčastěji maturitu a muži jsou nejčastěji vyučeni (bez maturity). Oproti minulým letům se snižuje podíl žen s nižším vzděláním. Naopak, v nejmladší věkové kategorii již několik let můžeme pozorovat trend, kdy ženy dosahují vysokoškolský titul častěji než muži. Zaměříme se nyní na trendy ve vzdělání u zaměstnaných, tj. podnikajících a zaměstnanců.

Podle statistických údajů za rok 2013 představují ženy v České republice 32,9 % z celkového počtu podnikatelských subjektů (881,9 tisíc osob), což je o zhruba tři a půl procentní bodu vyšší údaj než za rok 2010. Mezi zaměstnanými ženami tvoří podnikatelky 13,5 % (v roce 2005 činil tento podíl 9,2 %) a z celkového počtu zaměstnaných mužů představují podnikatelé necelých 21,2 % (v podstatě beze změny oproti roku 2005).

Poměrně výrazně rostl v posledních letech podíl žen mezi podnikajícími s vysokoškolským titulem. Ještě v roce 2005 představoval tento podíl 28 %, v roce 2013 dosahovala jeho hodnota 40 %. Podíváme-li se na podíl podnikajících žen s vysokoškolským titulem ze všech podnikatelek, zaznamenejme i tady růstový trend. V roce 2005 měla vysokoškolský titul přibližně pětina podnikatelek, v roce 2013 už téměř třetina podnikajících žen.

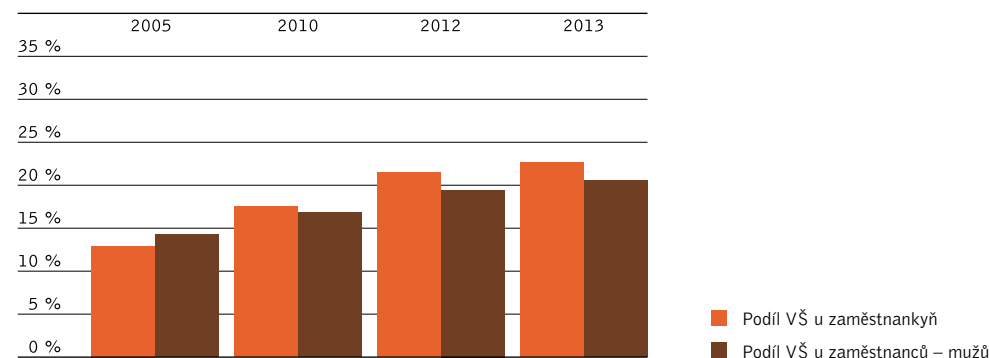
V případě podnikajících mužů sice také můžeme pozorovat rostoucí podíl vysokoškolsky vzdělaných, ale jedná se pouze o růst mírný – a mnohem menší než u podnikajících žen.

Podíl VŠ u podnikajících žen a mužů

Stejně jako v případě podnikajících můžeme u zaměstnanců vysledovat nárůst podílu vysokoškoláků. Tento podíl je ovšem ve všech sledovaných letech podstatně nižší. Podíl vysokoškoláků činil v roce 2005 u mužů-zaměstnanců 14,6 %, tedy o jedna celá čtyři procentních bodů více, než tomu bylo u zaměstnankyň. V posledních letech však i mezi zaměstnanci platí, že podíl vysokoškolsky vzdělaných je u žen o něco vyšší. Rozdíly ale zdaleka nejsou tak výrazné, jako je tomu u podnikajících. V roce 2013 představovali vysokoškolsky vzdělaní 22,8 % zaměstnankyň a 20,9 % zaměstnanců-mužů.

Podíl VŠ u zaměstnanců (žen i mužů)

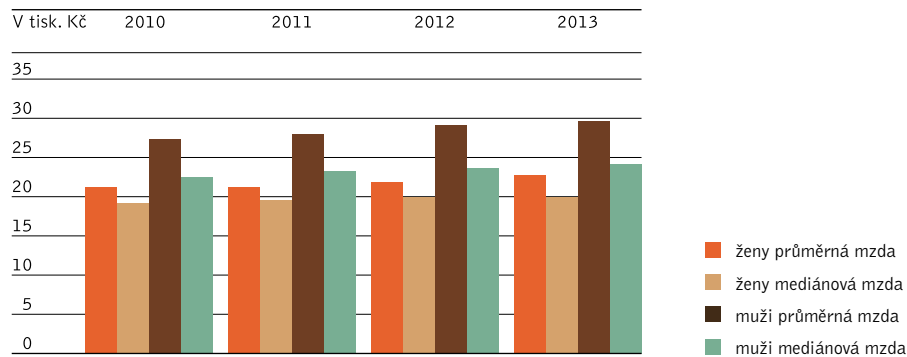
Mzdy a genderové rozdíly

Oblast mezd je genderově značně citlivá. Jako zdroj zde slouží Struktura mezd zaměstnanců. GPG – Gender Pay Gap – je počítán jako relativní rozdíl mediánu mzdy mužů a žen vztažený k mediánu mzdy mužů a vyjadřuje se v procentech.

Průměrné i mediánové mzdy žen i mužů v posledních letech rostly, ale pouze mírně. Mzdy žen vždy byly o něco nižší než mzdy mužů, a to bez ohledu na okolnost, zda šlo o mzdy průměrné či mediánové. Bereme-li v úvahu mediány, které nejsou náchylné na krajní hodnoty, vidíme, že Gender Pay Gap (absolutní rozdíl platu mužů stanoveného jako 100 % a podílu platu žen k platu mužů vyjádřeného v procentech) se prakticky vůbec nemění a osciluje kolem hodnot v rozmezí 15,4 – 16,2 %.

Pokud naopak chceme vidět vliv extrémních hodnot a porovnáme průměrné mzdy žen a mužů, zjistíme mezi roky 2010 a 2011 pouze nepatrný nárůst GPG, a to o 1,5% bodu (s tím, že v dalších letech následoval opět mírný pokles). Následující graf nám názorně ukazuje, že hodnoty průměrné mzdy jsou v případě obou pohlaví vyšší než mzdy mediánové.

Vývoj průměrné a mediánové mzdy podle pohlaví
v letech 2010–2013

Trendy v nezaměstnanosti

Zajímat by nás měly též trendy v procesu nezaměstnanosti. Data bereme opět z výběrového šetření pracovních sil a znovu se jedná o průměry za jednotlivé roky.

Počty nezaměstnaných žen převažují v celém sledovaném období (1993-2013) nad počty nezaměstnaných mužů. Nejvyrovnanější strukturu podle pohlaví měli nezaměstnaní v letech 2008 a 2009, kdy byl téměř stejný počet nezaměstnaných mužů jako žen. V současnosti je poměr žen a mužů mezi nezaměstnanými následující: 52,5 % žen ku 47,5 % mužů.

V letech 1996-2000 počty nezaměstnaných výrazně rostly, a to jak žen, tak mužů. V následujících letech, 2001-2005, počty nezaměstnaných kolísaly, do roku 2008 došlo k jejich poklesu. Klesající trend vykazovaly v letech 2005-2008 i počty osob dlouhodobě nezaměstnaných, nezaměstnaných mladistvých i osob ve věku 50 a více let. Od roku 2009 do roku 2010 vykazovaly počty nezaměstnaných opět rostoucí trend. V současnosti jejich počty kolísají.

V roce 2013 bylo nezaměstnáno 193,6 tisíc žen a 175,3 tisíc mužů. Dlouhodobě nezaměstnané osoby představovaly 42 % nezaměstnaných žen a 40 % nezaměstnaných mužů. Podíl žen u dlouhodobě nezaměstnaných činí 54 %.

Rizikovou skupinu pak představují ženy po mateřské, které opustily trh práce a návrat na něj bývá pro ně komplikovaný. Podíváme-li se na zaměstnanost v úplných rodinách podle věku nejmladšího dítěte (jde o průměry za období 1996–2000), vidíme, že do dvou let dítěte bylo nezaměstnaných 80 % žen z těchto domácností a ve věku dítěte v rozmezí 3–5 let bylo ještě téměř 40 % žen bez práce.

Částečné úvazky jsou v ČR zatím velice málo využívány. Jedná se o velmi důležitý nástroj v procesu sladování rodinného a profesního života, ale podmínky pro jeho větší využití u nás nejsou adekvátní. Srovnáme-li stávající stav (data ze září 2013), kdy tyto úvazky využívalo pouze asi 10 % českých žen a 2,5 % českých mužů, s okolními evropskými zeměmi, jedná se o evropský podprůměr. V EU (průměr za 28 států) pracuje v současnosti na částečný úvazek přibližně třetina žen a necelých 10 % mužů.

Za zmínku stojí i vývoj nedobrovolné zaměstnanosti na částečný úvazek vyjádřené jako procento celkové zaměstnanosti na částečný úvazek. Ještě v roce 2000 se jednalo o necelých 10 %, tedy o jednu z nejnižších hodnot v rámci EU (pro srovnání: v Nizozemsku šlo o 4 %, v Řecku, Rumunsku a Litvě o zhruba polovinu). V roce 2013 představoval tento podíl v České republice již přibližně 20 % (v Nizozemsku 10 %, v Řecku téměř 70 %, v Itálii přes 60 %).

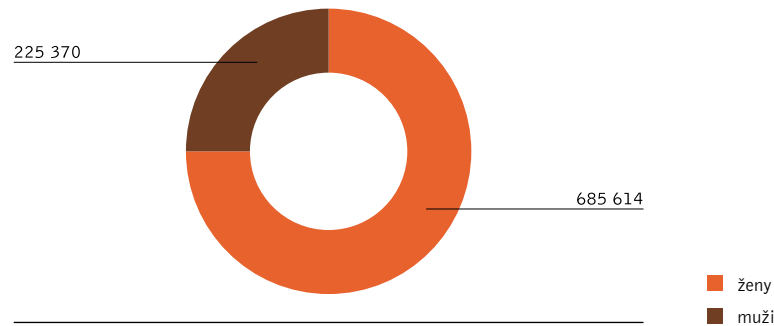
Rozdílnost ve výši starobních důchodů

Oblast, která je vzhledem k různé legislativě a rozdílným metodikám v podstatě mezinárodně nesrovnatelná, je oblast penzí a sociálního zabezpečení. Český statistický úřad čerpá údaje z Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a z České správy sociálního zabezpečení ČR a má tuto oblast poměrně kvalitně datově pokrytou.

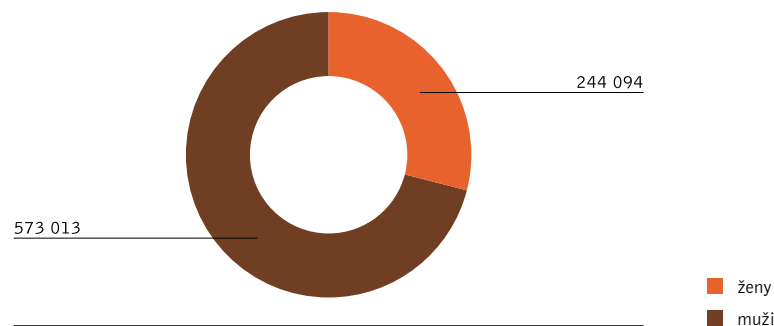
Starobní důchody pobírají častěji ženy než muži a pobírají je déle. Výše důchodů žen je ale v průměru nižší než výše důchodu mužů. Ženy odcházejí do důchodu o něco dříve. Stačí se podívat na strukturu podle pohlaví u příjemců starobního důchodu ve věkové kategorii 55-59 let. Celkově pobíralo k 31. 12. 2013 starobní důchod sólo přibližně 1 729 000 osob (z toho 53,8 % žen). Ženy od 75. roku života pobírají z více než padesáti procent jinou formu důchodu než důchod starobní. Jedná se především o vdovský důchod v souběhu. Projevuje se tu tak demografický fakt, že ženy se dožívají v průměru vyššího věku než muži a že jsou častěji ovdovělé. Na jeden vdovecký důchod v souběhu připadá přibližně šest vdovských.

Podíváme-li se na průměrnou měsíční výši starobních důchodů, zjistíme, že důchody do 10 999 Kč pobírají častěji ženy. Muži zase převažují mezi příjemci důchodů vyšších než 11 000 Kč. Podíl žen mezi pobírateli průměrného měsíčního důchodu do 11 999 Kč činil 75 %. Zaměříme-li se na průměrné měsíční důchody ve výši 12 000 a více korun, zjišťujeme, že se poměr obou pohlaví otáčí. V případě takto vysokých důchodů představuje podíl žen již jen 30 %. Vůbec nejvyšší podíl žen (více než 88 %) byl zjištěn u příjemců starobních důchodů v průměrné výši od 7 600 do 8 999 Kč. Nejnižší podíly žen potom vykazovali senioři se starobním důchodem v průměrné výši od 14 000 do 15 999 korun.

Starobní důchodci pobírají průměrný měsíční důchod ve výši 11 999 Kč podle pohlaví, 31. 12. 2013

Starobní důchodci pobírají průměrný měsíční důchod ve výši 12 000 Kč a více podle pohlaví, 31. 12. 2013

Závěrem

Pekingská akční platforma dala významný impuls nejen pro větší zájem o genderovou problematiku po celém světě, ale rovněž přispěla k rozvoji genderové statistiky. Každým rokem dochází k prohlubování a rozšiřování relevantních indikátorů za nejrozmanitější společenské sféry a oblasti. Velmi podstatné bylo vytipování stěžejních úseků a domén, jež byly následně naplněny daty.

Genderová statistika každoročně prochází revizí. Stále je ovšem celá řada míst, kde dostupné zdroje dat k potřebnému popisu reality nestačí – příkladem je velmi problematická a současně závažná oblast genderového násilí, zejména pak násilí domácího. Čím dál více proniká do centra naší pozornosti snaha zmapovat z genderového hlediska rozhodovací pozice v oblasti životního prostředí. Velmi důležité jsou také oblasti moderních informačních a komunikačních technologií, vědy a výzkumu či médií.

Statistika je pro pochopení dění ve společnosti a porozumění jejím proměnám nezbytná. Řadu věcí však stále nedokážeme popsat. Buď proto, že nemáme adekvátní datové zdroje (v České republice například u domácího násilí či šetření volnočasových aktivit) či proto, že nenacházíme optimální měřicí metodu (například pro oddělení diskriminační a segregační složky v případě ukazatele Gender Pay Gap).

Připomenutí významu Pekingské akční platformy nám ukazuje, jakou cestu jsme od jejího vzniku urazili. Třebaže máme před sebou pořád dlouhou štreku, je dobré si uvědomit, že jsme zároveň ušli pořádný kus cesty. A to se počítá.

Marek Řezanka, Český statistický úřad

